כאיל תערוג

פנינים על פרשיות השבוע וליקוטי עניינא דיומא
מרבן של ישראל מרן הגראי"ל שטינמן זללה"ה

בס"ד | גליון 247 | שנה ה' | פרשת ויקהל פקודי | שנת תשע"ח

אם יש חיוב בנין בית במקדש כל רגע

בקובץ שעורים בבא בתרא (אות כ"א) הקשה בהא דבבא בן בוטא אסביה עצה להורדוס למיסתריה לבית המקדש, הרי יש מצוה שיהיה בית המקדש וברגע שסותרים אותו מבטל המצוה של ועשו לי מקדש?

ואפשר לומר דכמו שלפני שבנו את הבית המקדש היה מותר להשהותו כדי שיבנה יותר יפה, הכי נמי מותר לסתור כיון שאין בעצם הסתירה עבירה, רק מה שמחסר אותו הזמן המצוה דבנין בית המקדש וזה הרי הותר כדי לבנותו יותר יפה.

עוד הקשה הקובץ שעורים שם בהא דאסביה עצה למיסתריה לבית המקדש הא מבטל מצות הקרבת הקרבנות?

והראוני דבחינוך מצוה ת"מ מבואר דאין מצוה בזמן שאין בית המקדש להקריב קרבנות דכל המצוה להקריב קרבנות אינה אלא בזמן שיש בית המקדש, וכיון דעצם סתירת הבית המקדש הותר אין זה נקרא מבטל מצות הקרבת קרבנות (אילת השחר בבא בתרא דף ג' ע"ב ד"ה שאני).

מצות ועשו לי מקדש בבהמ"ק העתיד ובגדר פסול לילה כבנין בהמ"ק

התוס' בשבועות דף ט"ו ע"ב (ד"ה אין) כתבו דבית המקדש דלעתיד שהוא עשוי מאליו בידי שמים כדכתיב מקדש ה' כוננו ידיך ליכא פסול שיבנה בלילה.

ובמקדש דוד סימן א' (ס"ק א') הקשה לפי מה דמשמע בירושלמי יומא (פ"א ה"א) דבית המקדש שהוקם בלילה פסול לעבודת יום, מאי מהני דיבנה בידי שמים דבשלמא אם זה רק ענין של מצוה שייך לחלק דאין איסור לבנות בלילה מה שאין כן בידי שמים אבל כיון שזה פסול מאי נפק"מ?

וביאר בקהלות יעקב שבועות (סימן י') דכיון דהוא בידי שמים לא שייך כלל דינים על הקמתו שיהיה ביום דוקא.

ולכאורה דבריו מובנים מאד דכיון דכשר בלי הקמה לא שייך עליו דינים.

אמנם יש לעיין במש"כ התוס' דבית המקדש דלעתיד יהיה בידי שמים, אם בית המקדש הקודם היה מעיקר דינו מוכרח ליעשות בידי אדם דבמצות ועשו לי מקדש נכלל דבעי דוקא בידי אדם, או דבאמת גם בית המקדש הקודם כשר ולא נתחדש הלכה אחרת על בית המקדש העתיד אלא דהכי הוא דזה לא נבנה בידי שמים וזה יבנה בידי שמים.

והנה המצוה דועשו לי מקדש היא מצוה לדורות, וברמב"ם נמנית בין המצוות ואם נתבטלה מצוה זו לא היתה נמנית, הרי דאף על פי שלמעשה לא נצטרך לקיימה בפועל מכל מקום כיון דבדינה לא נשתנתה שפיר שייך למנותה מצוה לדורות, ואי נימא דמקרא דועשו לי מקדש נלמד דין עיכוב דבעי בידי אדם אם כן איך אפשר דנכלל בקרא גם אלעתיד לבוא דכשר גם שלא בידי אדם, ועל כרחך דעל ידי שמים כשר גם קודם ואם כן איך שייך לפסול הקמה בלילה, הרי אפילו אם נחשבנו כאילו לא הקים הא כל שיש בית המקדש צריך להיות כשר אע"ג דלא נתקיים מצוה בהקמתו.

ולולא דבריהם אפשר לומר, דמה דאמרינן בירושלמי יומא דהקמת לילה פסול לעבודת יום אין הכוונה לפסול הקרבנות שיקריבו עליו, אלא דעדיין רמי מצות ההקמה ומחוייבים לחזור ולהקים ביום, וכל זה שייך רק במשכן ששייך לפרוק ולהקים, אבל במקדש דאינו עומד ליפרק הא ודאי שאין חיוב לסותרו כיון שאין פסול בעצם בנין הבית המקדש (אילת השחר שבועות דף ט"ו ע"ב)

בשבועות דף ט"ו ע"א מבואר דבעינן קידוש בשעת בנין, וכתב הריטב"א דילפינן מקרא דויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש אותו.

ויש לעיין אם גם הא דבעינן מלך ונביא הוא גם כן בשעת גמר הבנין, או דסגי גם לפני גמר הבנין?

ואם נימא כן יתיישב מה דמבואר בתוד"ה אין, וברמב"ם הלכות בית הבחירה [פ"ו הי"ד] דשלמה קידש העזרה ואילו בזבחים דף כ"ד ע"א ובתוס' שם מבואר דדוד קידשה, דיש לומר דקדושת דוד וגד הנביא הי' מדין מלך ונביא וזה אפשר גם לפני יום גמר הבנין, ושלמה עשה שאר הדברים, וכל זה למאן דאמר דכל אלו תנן דבעי כל אלה הדברים [אילת השחר שבועות דף ט"ו ע"ב ד"ה].

ויש להסתפק בהא דבעינן קידוש על פי נביא אם צריך לזה נבואה?

ולכאורה הא משה רבינו אמר בתורה בשם ה' ועשו לי מקדש, ובשם הגר"ח מבריסק כתוב נבואת משה היה על זה דין דברי תורה ולא דברי נבואה, ואם כן איך נילף לדורות הא לעולם לא יהיה נביא שיהיה לדבריו דין דברי תורה דאין נביא רשאי לחדש, ומשמע דנביא אינו צריך שיאמר שזה נבואה. [אילת השחר שבועות דף ט"ו]

יש לעיין למאן דאמר ירושלים נתחלקה לשבטים אם כשהוסיפו על העזרה חוץ משטח הר הבית הוצרכו לקנות מהם כדי לקדש אותם ולא נזכר דקנו מאנשים את השטח שהוסיפו, ואולי מפני שבמציאות לא הוסיפו בשום פעם על העזרות. (אילת השחר שבועות דף י"ד ע"א ד"ה כן)

אם מוסיפין על העזרה על ידי הקדש פה תחילה

יש לעיין כשמוסיפין על העזרה אם צריך להקדיש את המקום קודם אלא דאין בו דין עזרה עד שעת קידוש, ואם כן הקידוש הוא המתיר המקום בדריסת הרגל ומה שהיה מותר לדרוס במקום לבית דין וכל ישראל, משום תעשה ובאין כאחד דעל ידי שדרסו שם נתקדש בקדושת עזרה, או דלא הקדישו בפה קודם לכן רק הליכת בית דין וכל ישראל הוא דקידש את המקום לקדושת עזרה, ולא היה שום הקדש מלבד זה. (אילת השחר שבועות דף י"ד ע"א ד"ה שאין)

תלמוד תורה ובית המקדש

בבא בתרא דף ד' ע"א הוא כבה אורו של עולם דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ילך ויעסוק באורו של עולם דכתיב ונהרו אליו כל הגוים.

וצריך עיון דמכל מקום הרי הבריאה מתקיימת רק בגלל התורה דבלי זה לא היה העולם מתקיים כלל ובלי בית המקדש העולם הרי קיים וי"ל (אילת השחר בבא בתרא דף ד' ע"א הוא)

המשך הלכות שבת

מנורות ברחוב

אמר רבנו שהמנורות שמאירים ברחוב בשבת שהם מחשמל שמיוצר ע"י חילול שבת אין צריך להזהר שלא ליהנות מאור זה מכיון שבד"כ אפשר להסתדר גם בלי האור. אמנם אמר שלעת זקנותו שאינו רואה כ"כ טוב ונעזר בתאורה של הרחוב נזהר ללכת עם אדם נוסף, ונעזר בו שלא להיתקל בדרכים וכך לא צריך את התאורה.

הלכות ערב שבת והדלקת הנר - רשימות מאחד הנכדים שליט"א

בערב שבת ויום טוב נהג שלא לאכול בצהרים כלל רק בבוקר [עי' סי' רמ"ט ס"ב ורבנו החמיר ע"ע שלא לאכול כלל ורק בבוקר אכל].

סח בנו הגר"ש שליט"א: בבחרותי היה אבי טובל כל לילה בערך 2 וחצי בלילה - (ואיני יודע אם היה זו קודם שישן או אחרי, או בכלל לא ישן...) במקוה של בני ברק רחוב חפץ חיים, באותה תקופה הבחין בזה האחראי והמנהל של המקוה אז והוא מסר לו המפתח של המקוה כדי שיוכל לטבול בשקט, וכך נהג כמה שנים, אחרי זה מסיבות שונות הוא הפסיק את זה.

ובערב שבת בדרך כלל היה הולך למקוה של שיכון ג' שהיה אז מקוה ישן וקטן, כי לא רצה ללכת ערב שבת למקוה חפץ חיים היות וזה סמוך לישיבה ולכולל, ובודאי הרבה מתלמידי הישיבה נמצאים שם, והוא חשש להכשיל אותם בלרחוץ עם רבו ונפסק בשו"ע (יו"ד סי' רמ"ב ט"ז) שתלמיד לא ירחץ עם רבו ולכן הרחיק למקום אחר. , הוא אמר לי אז כי אמנם יש אומרים שזה רק על רבו מובהק, אבל יתכן תלמיד שלא למד לא לפני ולא אחרי רק באותה שנה אצלי... ואני כמו רבו מובהק... חוץ מזה יש דיעות שנאמר על כל רבו.

פעם אחת מרן דיבר עמי על אותם הטובלים במקוה כל בוקר, ואמר כי לכאורה מצד הלכה אין ענין לטבול סתם רק למי שיודע שהוא טמא וכדו', ואם כן מה הטעם בזה ואמר שאין צריך לנהוג כן, ופעם אמרתי לו הרי יש בזה תוספת קדושה, וביותר מצינו אצל כהן גדול ביום הכיפור שטובל כמה פעמים והרי בודאי לא נטמא בנתים והוא רק תוספת קדושה, ולא קיבל את זה. אבל מכל מקום, רואים **כי לעצמו כן נהג גינוני קדושה ופרישות וטבל כאמור כמה שנים כל בוקר. באין רואים.**

כשמניח חמין על פלטה חשמלית, מניח נייר כסף על הפלטה. [עי' בספר אורחות שבת ח"א פרק שני סעיף י"ג].

אחר שקצץ הצפרנים זרקם לבית הכסא. עי' משנ"ב סי' ר"ס סק"ו. בעבר היה שורף את הציפורנים אבל בשלב מסוים זה התחיל להפריע להרבנית ע"ה הריח השריפה, ואז אמר **שחסיד שורפן זה לא על חשבון אחרים.**

היה מחליף לכבוד שבת כל הבגדים ולובש מגבעת ומעיל עליון מיוחדים לשבת. עי' משנ"ב סי' רס"ב סק"ה, [ורבנו החליף אפילו כיפה ונעלים]

בחדר שאוכל בו מדליק ד' נרות עי' סי' רס"ג ס"א. ובעוד ב' מקומות נר א' בכל חדר.

שמעתי מרבנו שנוהג כמנהג העולם להדליק ב' נרות כנגד זכור ושמור ועוד נרות כמנין שהילדים, [מדליק נר בעוד שני חדרים ובחדר שהתפללו בו לא מדליק כי מפריע להתפלל, כן אמר לי]

מדליק בנרות פשוטים ולא בנרות שמן. בשו"ע ר"ס רס"ג יהא זהיר לעשות נר יפה וע"ע בספר חסידים סי' רע"ב ושמעתי שרבנו ביאר שאור הנרות הרגילים דולק יפה יותר בהרבה מנרות משמן זית, [ועוד הוסיף שבחו"ל רובם לא הדליקו בשמן זית כי הי' ביוקר רב]

רבנו היה מדליק הנרות שלושים וחמש רגעים קודם השקיעה. עי' היטב בסי' רס"ג ס"ד.

ומברך על הנרות אחרי הדלקתם. ונוסח הברכה להדליק נר של שבת, ומברך על הנרות שבחדר שאוכל ועי' סי' רס"ג ס"ה. ומניח היד על פניו כנגד הנרות בשעת הברכה כמש"כ הרמ"א סי' רס"ג ס"ה. ומכבה הגפרור בעצמו אחר ההדלקה קודם הברכה. עי' שו"ע סי' רס"ג ס"י ובמשנ"ב.

בחורים הדרים בישיבה ולנים שם, ידליקו נרות בחדר שאוכלים בו, ויכול אחד להדליק ולהוציא את כולם והוסיף רבנו שא"צ שיהיו במקום בשעת ההדלקה. ובחדר שישנים בו אם יש אור מהפרוזדור א"צ שוב להדליק בחדר. עי' שו"ע סי' רס"ג ס"ו ובבה"ל ומשנ"ב.

פוסק ממלאכה מזמן הדלקת נרות.

שח בנו הגר"ש שליט"א: מנהגו של אאמו"ר היה ביום שישי להטיב את הנרות לכבוד שבת, היה מחבר באש את הנר לפמוט, היה זה נר פרפין רגיל שהיה מצוי אז, וכמו כן היה מדליק את הנר ומיד מכבה.

זכורני בתור ילדים, ראינו שהוא היה מקפיד שלא לכבות בפה אלא היה מכבה עם היד (וכידוע על פי מדרש (אוצר המדרשים עמ' 511) איתא "ה' דברים העושה אותם דמו בראשו: המכבה את הנר בפיו" וכו'. וכן הביא בכלבו (סקי"ח). ובמנורת המאור (חופת אליהו רבה עמ' 456). [והובא ג"כ בראשית חכמה (ח"ג חופת אליהו שע"ג או' ז')]. וכן כתב בצוואת אבי השל"ה בס' יש נוחלין וז"ל "שלשה קרובים למיתה יותר מן החיים וכו' המכבה את הנר בפיו". וכן הביאו הבן איש חי (ש"ב פר' פנחס אות י"ח). ובכף החיים (יור"ד סי' קט"ז או' קט"ו). וכ"ז נראה לכאו' דהוא מחמת הסכנה שעלול להשפך על פניו שמן או שעוה חם. ובס' נשמת שבת לרי"ד הארפענעס (ח"א עמ' תכ"ג) הביא ששמע מח"א שיש נוהגין וכן ראה מעשה רב אצל א' מגדולי ירושלים לכבות את הנרות בפיו באמירת פורים - פסח, שכל המניעה לכבות ברוח פיו שאין רוצים לכבות בפ' דגושה שהוא שם].

בילדותי דרה איתנו הסבתא מרת שרה קורנפלד, היא היתה מדלקת נרות לעצמה ומברכת, והיתה מדליקה בהול הבית.

רבנו היה מזהיר בשולחן השבת לא ליגע בנרות משום מוקצה, בערב שבת לפני בין השמשות היו מקפידים להניח שני החלות של לחם משנה על השולחן כדי שהשולחן יהיה נחשב לדבר הבסיס והמותר, והחידוש הוא שלא הזיזו את השולחן וגם הנרות נשארו במקום אחרי שנכבו, ומכל מקום לא רצה שהשולחן יהיה מוקצה.

הלכות תפילות שבת וסעודות

לכתחילה אם לא אמר ויכולו יחד עם הקהל יאמר עם עוד אחד, בדיעבד יכול לומר לבדו ורבנו הזכיר שהחזו"א (סי' ל"ח סק"י) סובר שא"צ לומר בשנים אבל הט"ז (הובא במ"ב סי' רס"ז ס"ק י"ט) מחמיר בזה.

כשמתפללים בביתו ערבית ליל ש"ק אין אומרים מעין שבע, כי סובר שאין זה מנין קבוע עי' שו"ע סי' רס"ח ס"י ובמשנ"ב סק"י, ואע"פ שכבר הרבה שנים מתפללים כל התפילות בביתו מ"מ אינו מחויב להחזיק המנין, ואם נוסע למקום רחוק או שאינו בקו הבריאות לא מתקיים המנין ולכן לא נחשב קבוע בכל ג' הסעודות החלות מכוסות עד אחר ברכת המוציא ועי' סי' רע"א ס"ק מ"א (ומרן החזו"א בסעודה ג' לא הי' מכסה החלות)

אפשר להקל לעשות קידוש על כוס ח"פ שהרי הוא ראוי לשימוש כמה פעמים ויש בו חשיבות ודלא כמו שפסק הגר"מ פינשטיין בשו"ת אגר"מ ח"ג סי' ל"ט. [א"ה וכן פסק הגרשז"א שאפשר לקדש עליו]

קודם קידוש בדר"כ אומר שלום עליכם וכו' ובד"כ לא אמר אשת חיל ורג.ה מעיד שבשנים האחרונות רגיל לומר אשת חיל ורבון העולמים הנדפס בסידורים.

מרן לא נהג לברך הילדים קודם קידוש.

מקדש על יין עי' שו"ע סי' ער"ב ס"ב. ומוסיף למעלה מים ראה לקמן הערה ט'. ובשנים האחרונות שקשה לו כששותה יין אזי אח"כ נחלש וקשה לו ללמד וגם מרדים יותר (כך אמר לי) מקדש על מיץ ענבים ומוסיף יין ועל זה מוסיף מים מנהג זה הוא עפ"י הסוד. שכתוב בספרים שיש להשים מים על היין כי מים זה רומז למידת חסד ויין למידת הדין א"כ יש להגביר החסד על הדין, לכן כשמקדש על יין שם על זה מים אבל לאחרונה כשמקדש על מיץ ענבים ועל מיץ ענבים א"א להוסיף מים כי כן דעת הגרי"ש אלישיב א"כ מוסיף מעט יין על המיץ, ועל היין מוזג מעט מים. ושאלתי למרן האם גם בקידוש היום נוהג כן והשיב שבקידוש היום כן והבדלה לא.

בקידוש הלילה עמד עד ברכת הגפן ואז ישב עיין בכף החיים סי' רע"א אות ס"ב, ובמ"ב ס"ק מ"ו. ולא מתחיל מויהי ערב וכו' אלא מויכולו ברמ"א סי' רע"א ס"י כתב מתחילין יום השישי ויכולו וכו' ועי' בשו"ת חת"ס או"ח סי' י'.

נטל ידיו לסעודה בחדר שעשה בו קידוש ועיין משנ"ב סי' רע"ג סק"ז.

סדר בציעת הפת, בליל שבת תחב הסכין בחלה שעומד לבצוע עליה, והחלה השניה מניח ע"ג החלה שאותה עומד לבצוע [ועי' משנ"ב סי' רע"ד סק"ה]. ומברך.

חילק לכל המסובים חלה שעור כזית ויש לציין שרבנו בוצע הפרוסות מהחלה מהצד ולא מתחיל מהאמצע. וטובל ג"פ במלח עי' סי' קס"ז ס"ה.

שר זמירות שב"ק בשלשת סעודות השבת בסעודה ראשונה הי' מזמר כל מקדש שביעי, מנוחה ושמחה, מה ידידות, ופעמים מזמר ג"כ יום זה לישראל, צמאה נפשי. ובסעודה ב' מזמר ברוך ד' יום יום, ברוך קל עליון, יום זה מכובד, יום שבתון, כי אשמרה, שמרו שבתותי, דרור יקרא, ובסעודה ג' מזמר מזמור לדוד, ידיד נפש, אודה לקל לבב חוקה, קל מסתתר וכו', אמנם לא תמיד שר כל הזמירות הנ"ל.

קודם קידוש של יום היה אומר זכור את יום וגו' עי' משנ"ב סי' רפ"ט סק"ב.

ויושב בקידוש

היה מקפיד לשתות בין הדגים לבשר יין עי' משנ"ב סי' רצ"א ס"ק כ"א. ובסעודה ג' בשנים האחרונות שותה רביעית יין עי' משנ"ב שם, אמנם נוהג כן רק לאחרונה ורוב השנים לא שתה רביעית יין בסעודה ג'. אלא שתה מעט? [וראה מה שהבאנו בזה לעיל]

דברי הספד מנכדו הרה"ג רי"כ שליט"א

הקדמה

הדברים דלהלן נאמרו במקומות שונים, ולכן ישנם מעט דברים שנכפלו כפי צורך הענין המדובר. העובדות, ההוראות, וההנהגות, הם מה שראיתי בעיני או שמעתי באוזני מרבינו הקדוש זצ"ל, או ששמעתי מאנשים נאמנים. השתדלתי לדייק, אבל יודעני בעצמי שא"א לדייק עד הסוף, ומסתמא ישנם פרטים שאינם בדקדוק בתכלית, ועמי תלין משוגתי, ויהא רעוא מלפני אבינו שבשמים שיהיו הדברים לתועלת ולחיזוק בתורה ובעבודת ה'.

הנהגות רבינו בעל "אילת השחר" זצוק"ל - ענוה

פעם בשיעור חומש הגיעו למאמר חז"ל שהובא ברש"י בהעלותך (במדבר ח' ג'): ויעש כן אהרן- להגיד שבחו של אהרן שלא שינה. והביאו קושיית המפרשים מה הרבותא שלא שינה, ודנו על תירוץ מהרי"ל דסקין וכו'. ואז אמר רבינו: אבער די גרעסטע מעלה איז שלא שינה! [המעלה הכי גדולה היא שלא שינה]. אומרים לאדם דבר לעשות, ומוצא הוראות היתר כאלו וכאלו, ולא עושה מה שאומרים לו...

רבינו כתב בצוואתו הקדושה שלא יספידו בשום פנים ואופן, והיה לנו שלא לשנות... אבל ג' דברים יש לי לומר: **הראשון**- שפעם בשיעור סיפר רבינו שה"פני יהושע" צוה שלא להספידו, וה"נודע ביהודה" אמר שאכן במה שנוגע אליו אין רשות להספידו, אבל כמה שנוגע להפסד שלנו אנו חייבים להספידו וכן עשה. [ב"פתחי תשובה" ליו"ד (סי' שד"מ סק"א) זה מופיע קצת בנוסח אחר, ועיין בהקדמה ל"כוכבי אור" כעי"ז, אבל כך היה הנוסח שרבינו סיפר]. ובהיות שאז כבר נודע בין החיים שרבינו צוה שלא להספידו, שאלתי, אם כן, אדם שמצוה שלא להספידו לא הרויח כלום, שתמיד נוכל להספידו מהרגשה זו של מה שאנו חסרנו.

והשיב רבינו: אין הכי נמי...

והשני- שמרן שר התורה אמר שעתה בהיות רבינו בשמים שמח בכל מילה שאומרים עליו, כי זה היה רצונו שיתחזקו. ורבינו אמר: ר' חיים קניבסקי יש לו גישה גדולה בשמים... ופעם שמעתי שבאים לשאול את רבינו על חיסון מסוים אם ליתנו לילדים, ואמר ענייני הרפואה בעירנו נקבעים ע"י דה. פ. ודה. ה., ויותר מהם הוא פי. ור' חיים קניבסקי עולה על כולם...

ומעשה כזה ממש אירע גם עם רבינו הקה"י זצ"ל, שהגר"ש רוזובסקי זצ"ל צוה שלא ידפיסו שיעוריו, ובאו לרבינו הקה"י ושאלוהו, ואמר עכשיו שהוא בשמים ודאי ניחא ליה שידפיסו.

והשלישי- אמר הגאון רבי דוב לנדו שליט"א שמה שהראש ישיבה ביקש שלא יספידוהו הוא משום שפחד שיגזימו עליו, אבל לקושטא דמילתא כל מה שיגידו עליו אינו מקיפו, וממילא אין שום חשש. ועפ"ז נרשה לעצמינו ללמוד איזה שביב מהנהגתו.

אין בידינו להקיף ולו במקצת את שלימותו של האדם השלם הזה, ומה יאמר זבוב קצוץ הכנפים אל מול הארז אשר בלבנון. בגמ' במנחות (דף י"ח א') מסופר על רבינו הקדוש שהלך למצות מדותיו של רבי אלעזר בן שמוע, הוא רבינו הקדוש יכל למצות מדותיו של התנא רבי אלעזר בן שמוע, אבל שאנו נמצה מדותיו של רבינו הוא דבר המופקע. ונעמוד על הנהגה אחת.

הגמ' בסנהדרין (דף פ"ח ב') אומרת: שלחו מתם איזהו בן עולם הבא, ענוותן ושפל ברך, שייף עייל שייף נפיק, וגריס באורייתא תדירא, ולא מחזיק טיבותא לנפשיה. אצל רבינו ראו ענוה אמיתית בהתגלמותה, די לקרוא את הצואה כדי להבין באיזה מדריגה מופלאה של ענוה חי רבינו. איך מבינים את זה?

הלא היה יחיד בדורו בהתמדה בתורה יומם ולילה, במושגים שאי אפשר לתפוס בשכל אנוש, **יחיד בדור בחסידות, בפרישות, בצדקות, בדקדוק ההלכה, במדות טובות, בעבודת התפילה, בהחזקת תורה ומוסדותיה,** וכל אחד מהדברים האלו יש בו פרק לימוד לעצמו.

חכם אחד ביאר, שכמו שיש גן ילדים ויש שם ילד שהוא הכי טוב בגן, אבל הוא פקח, ויודע שיש ילדים גדולים בחיידר, ויש בחורים בישיבה קטנה, ובחורים בישיבה גדולה, ואברכים בכולל, ורבנים וכו'. ומבין שאף שהוא הכי טוב בגן, אין לו להתגאות כי יש רמות הרבה יותר גבוהים ממנו, וכן רבינו בהשגותיו הגדולות הכיר עד כמה עדיין אפשר יותר ויותר לגדול במדריגות יותר גבוהות, ולכן היה בכזו ענוה.

אבל אין בזה די לבאר, כי לא רק ביחס לקב"ה לא התגאה לומר אני חשוב, אלא גם ביחס לכל אדם הרגיש את עצמו פחות מכולם, ובהרגשה אמיתית. הערכתו לכל אברך היתה שהוא יותר ממנו. ויש ב"חובות הלבבות" שער הפרישות פרק אחד על בעלי "הפרישות המיוחדת", ומי שקורא את התנאים הכתובים שם כדי לקבל תואר "בעלי פרישות מיוחדת", רואה שהכל ללא יוצא מן הכלל נתקיים ברבינו. ושנים מהם הם "כל מעשה אצלו זך ממעשהו, וכל נפש בעיניו יותר ברה מנפשו". ורבינו הרגיש כן **באמת**.

בהסכמתו לספר "שלמי יוסף" שיצא לאור ע"י אברכי כולל פוניבז' כותב להם: לא באתי בתורת מסכים ואיני ראוי לזה כו'. והאברכים הנועדים להיות גאונים צוללים במים אדירים כו', ואיני ראוי להיות מסכים, אבל היות שאני זקן שבחבורה הטילו עלי לכתוב כמה מילים. זהו, הזקן שבחבורה...

ופעם לאחר שאמר שיחה מאד חזקה בכולל, נכנס אצלו הגאון ר' משה נחמיה ס. שליט"א, ואמר לו שהשיחה היתה מאד טובה וחזקה. אמר לו רבינו: דע לך, כי בכל פעם שאני מוסר שיחה בכולל, הנני מלא בושה וכלימה, שהנה יושבים כאן אברכים ללא משרה, ללא כבוד, וכמעט ללא כסף, ולומדים ביגיעה, מחזיקים את העולם, ואני יש לי משרה וכבוד, ומקבל משכורת, ואני בא לומר להם מוסר, בושה תוקפתני.

וכי רבינו לא יגע בתורה שנים ע"ג שנים מתוך דחק נורא, מתוך יסורים גדולים, מתוך בזיונות, תורה לשמה עם כל קנייניה?

פעם נכנס לשאול שאלה הרב... שליט"א, וכשיצא עמד בפתח, והיה נראה לרבינו שהוא קורא לו לדבר עמו בחוץ, ותיכף ומיד קם רבינו מהכסא כדי לדבר עמו בחוץ, והלה נבהל, ואמר ח"ו לא נתכוונתי לזה. רבינו לא היה לו הו"א שאם אברך קורא לו שלא יצא אליו לדבר עמו...

בשנים האחרונות שהוקשה לרבינו הקריאה, והיה אחד האברכים קורא את הדבר הנלמד, היה רבינו קורא לזה השיעור של ר' משה יהודה, השיעור של ר' פלוני, והיה מגיע כמשתתף בשיעור של פלוני, כן היתה הרגשתו. ופעם שבאו אליו אנשים חשובים ודברו עמו בעניינים נכבדים, ושלח לחדר השני: שיתחילו את השיעור, הוא עוד מעט נכנס, ככה... שיתחילו את השיעור, הרי בסך הכל הוא משתתף בשיעור...

ופעם חזר מנסיעה חוץ לעיר, והגיע לאחר הזמן הקבוע שהיו צריכים להתפלל מנחה, ותיכף שנכנס שאל אם כבר התפללו מנחה, לא חשב שבלעדיו אין מנחה, אלא חשב שארגנו תפלת מנחה בביתו, ואם הוא לא נמצא מתפללים בלעדיו...

ממש בזמן האחרון, אולי לפני חדשיים, נכנס אליו רבי יעקב ל.ן שליט"א, ורבינו כבר כמעט לא דיבר, אבל מפני חביבותו פנה אליו ואמר לו דו שטייגט? [אתה עושה שטייגן]. אח"כ אמר לו רבינו: דו שטייגט מיט תורה און איך שטייגט מיט קארטאפל... [אתה עושה שטייגן בתורה, ואני בתפוחי אדמה]... כך הרגיש בעצמו ביחס לאחרים.

וזמן לא רב לפני כן אמר לשתי חשובים שהיו אצלו בבית, אתה נכד של ה"חתם סופר", ואתה נכד של המגיד מקוזניץ', ואני בעל עגלה פשוט, כך הרגיש...

ואם בענוה עסקינן, נספר עוד מעשה, פעם אחד הנכדים של הגר"ח קנייבסקי שליט"א [היה בחור] שאל את זקינו הנה אתה נזהר שלא לקרוא לאור הנר בשבת אלא עם שומר, והגראי"ל שטיינמן שליט"א לא מעמיד שומר. אמר לו הגר"ח: אתה יכול לשאול אותו. הנכד לא היסס, הלך לרבינו ואמר לו, רבי חיים קנייבסקי שואל איך אתה קורא בלא שומר לאור הנר. רבינו לא השיב. ואחר זמן נכנס רבי אליהו מן, ורבינו אומר לו הנה הגר"ח שאל כו"כ, ויש לי הסבר זה וזה, ומנה כמתנצל נדמה לי ג' הוראות היתה, וביקש שיאמר זאת להגר"ח [כנראה שחשש שהילד לא יעביר הדברים כמו שצריך]. והגר"א מן בא להגר"ח וסיפר לו הכל, והגר"ח ממש נבהל, [הייתי בשעת מעשה], וביקש כמה פעמים שיגידו להגראי"ל שח"ו הוא לא שלח לשאול כך...

בכלל מאד תפס אצלו מדת אדם גדול לפי הענוה שבו, פעם אמר לאאמו"ר שליט"א: מהיכן מגיעים למדרגת ענוה כמו של ה"חפץ חיים". וכשחזר מניחום אבלים אצל הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר: ראיתי שם ענוה...

רבינו סיפר ששמע שאחד שאל את מרן ה"חזון איש" אם הוא יודע שהוא גדול הדור, והשיב שכן, וחזר הלה ושאל אם כן מה שייך ענוה? והשיב לו ה"חזון איש": אם לאחרים היו כחות כמו שלי היו יכולים יותר לגדול. ורבינו אמר על הסיפור הזה כמה פעמים שלא היה מסוגל להאמין שאדם העיז פנים לשאול כך מהחזון איש אבל שלח את בנו להרב הנ"ל לשאול אם המעשה נכון, ואישר את המעשה.

והענין כבר מבואר בכתבי מרן החזו"א ב"אמונה ובטחון" שלו (פרק א' י"א) וזה לשונו: **יש איש מתאוה להיטיב לזולתו, הפגשו עם רעהו הוא לו לחדות לב, מקבלו בסבר פנים יפות, חרד אולי לא קלע אל המטרה לפי רוח רעהו, אולי דיבר דבר שלא כהוגן, כי אין כאב לב אצלו ככאב של פגיעה בכבוד חבירו, או שחסר מרעהו חסד, ומעולם לא נפגע הוא מרעהו, כי לבו המלא אהבה תכסה על כל פשעים, והוא מוכן מראש לקבל באהבה נאמנה פצעים ונזיפות שיחלוק לו רעהו, בידעו שאין רוב בני אדם אצילי המדות, ומה אפשר לתבוע מהם, ובכל זאת רוחש לבו להם יקר וכבוד, ואין בלבו הרהורים רעים מעין זלזול בכבוד הבריות, כי תפנוקי הנפש מפנקים את בעליהם להיות משמש למען הטוב המלא - גם בשני הפכים בנושא אחד, ולהיות מאשים את עצמו על כל שעל על חסרון השלימות בסגולת המדות, ולהיות מזכה את אחיו זכות גמורה ומוחלטת, אף אם כעבות העגלה חטאיו.**

נדמה לי שכאן כתוב בבואה קולעת והגדרה מדויקת של עדינות נפש רבינו זצ"ל [בכלל, כל מכירי החזו"א מעידים שכלל הנהגתו של רבינו בכל התחומים היתה תואמת את הנהגת החזו"א בתכלית, סיפר לי ר' יוסף קורלנסקי שליט"א ששמע מסבו הגרמ"י לפקוביץ' זצ"ל שאמר לו: ראיתי בו את הגיזונטע דעה ממש מעין החזון איש. ובפנקס אביו הגר"ב קורלנסקי זצ"ל כתב ששמע מחמיו [הגרמי"ל] שרבינו הער איז אשטיקעל חזון איש. ונכד הגר"ח גריינמן זצ"ל סיפר שסבו אמר בבית שכל הנהגות ר' אהרן לייב כך היה גם החזו"א עושה, גם הנהגתו בענין..., וברור לו שאם החזו"א היה חי גם הוא היה עושה כך. וכן כתב הגאון ר' דוב לנדו שליט"א במכתבו.

וזה היה מסוד חייו של רבינו, מעצמו תבע תביעות נוראות, עד זיבולא בתרייתא, בדקות ובדק מן הדק עד אין נבדק, אבל ביחס לאחרים לבו מלא אהבה, ומזכה אותו זכות גמורה ומוחלטת אף אם כעבות העגלה חטאיו.

סיפר לי רבי יצחק גרודז'ינסקי שליט"א שזוכר את רבינו עומד לפני החזון איש, בכזה מורא והכנעה, שאי אפשר לתאר. ובכל זאת לפני כמה שנים ביארצייט של החזו"א, לאחר תפלת שחרית ביקש רבינו מעשרה שיסעו עמו לבית החיים, והלך וביקש מחילה כדין המבקש מחילה מנפטה. כנראה חשש על איזה זיז של חסרון בכבודו. וכשספרו זאת לרבי חיים גריינמן זצ"ל, השתומם כל היום, איך אדם בגילו, במעמדו, לאחר כ"כ הרבה שנים, מתאמץ לבקש מחילה בעשרה על איזה זיז.

ולעומת זאת כשבאתי פעם לפניו, והקראתי את דברי הבמדבר רבה (פט"ו י"ז): ואיזה הידור אמרה תורה והדרת, שלא יעמוד במקומו, ולא יהא סותר את דבריו, וכשהוא שואל הלכה - יהא שואל ביראה, ולא יקפוץ להשיב, ולא יהא נכנס בתוך דבריו, שכל מי שאינו נוהג ברבו כל המדות האלו, נקרא רשע לפני המקום, ותלמודו משתכח, ושנותיו מתקצרות, ולבסוף הוא בא לידי עניות, ע"כ. ואמרתי שאנחנו בשיעור מטבע הדברים קשה להזהר בכל זה, [כידוע למי שראה השיעורים אצל רבינו שהרגישו כ"כ היימיש, והיו נכנסים בתוך דבריו וכו'], ותיכף ומיד ביטל את הדברים כעפרא דארעא, ובטוחני שמה שחשש בנוגע לחזו"א לא היה אחד ממאה מכפי שנהגו בשיעורי רבינו.

יש באבות דרבי נתן (פי"ב א', ד'): הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום, ורודף שלום, ומשים שלום בין אדם לחבירו, ובין איש לאשתו, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. מפני מה בכו ישראל את אהרן שלשים יום אנשים ונשים, שנאמר ויבכו את אהרן שלשים יום **כל** בית ישראל, ובמשה נאמר ויבכו בני ישראל, מפני שמשה היה מוציא דין לאמתו ומוכיחן בדברים, אבל אהרן לא אמר לאיש סרחת, ולא לאישה סרחת, ע"כ (בגי' הגרי"ב).מבואר כאן שתי הנהגות, של משה, ושל אהרן. אצל רבינו ראינו הנהגה זו שצוה עליה הלל, הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום, ורודף שלום, ומשים שלום בין אדם לחבירו, ובין איש לאשתו, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, ולא אמר לאיש סרחת ולא לאישה סרחת.

הרי רבינו היה חכימא דיהודאי, פקחותו היתה אדירה. פעם אמר **שתוך כמה דקות מכיר את האדם שמדבר עמו, עד תכליתו** [נדמה לי וזה אינני בטוח, (כי גם החזו"א אמר כהנ"ל, ומסופקני אם תוספת זו רבינו אמרה או החזו"א). ומכאן והלאה אני נותן לו לחשוב שמרמה אותי]. עוד לפני שנתפרסם כרבן של ישראל היה ידוע כחכם הרזים, פקח במדה מופלאה.

ונוסף ע"ז קדושתו וטהרתו שהיה כאחד מקמאי, ופעם שמעתי ממנו שאמר: רבינו ה"קהלות יעקב" זצ"ל היה מרגיש על בעלי עבירה כידוע, וזה מדריגה מסויימת של טהרה, כך הסביה. ומי כרבינו הטהור בכל מיני טהרה

ופעם באמצע השיעור פנה לסובבים ואמר: אתם לא מרגישים ריח רע מאד מגיע משם?

והצביע באצבעו לכיוון המרפסת, ואנו לא הרחנו כלום, ועיקר הפלא שרבינו היה תותרן, לא הריח כלום. ופעם אירע שסיר עלה בלהבות, ובכל הבית היה ריח נורא של שריפה, לא הריח רבינו כלום, ופתאום כך אומה. וכשאמרנו שלא מריחים, אמר: טוב אם אתם לא מריחים אפשר להמשיך, ועד היום אינני יודע מה התכוין.

וסיפר לי אחד שזקינו סיפר לו שלמד אצל הגרב"ד ליבוביץ' זצ"ל, ופעמים שהיו הולכים ברחוב ומדברים בלימוד, ופתאום הגרב"ד היה אומר אתם לא מריחים ריח רע נורא, ואסור ללמוד, והם לא הריחו כלום. עד ששמו לב שיש שם כנסיה וכדו'.

עכ"פ צירוף שתי הדברים האלו ודאי נתן לו אפשרות להבחין על כל אחד מהו, לפני ולפנים. ופעם הגיע אליו אברך אחד שנפלו עליו צרות בבת אחת, והרגיש שעולמו קורס עליו, ואמר לו: הרי הראש ישיבה אמר שתוך כמה דקות מכיר כל אדם מהו, ואני מבקש מהראש ישיבה שיאמר לי מה אני נכשל, ומה אני צריך לתקן.

והנה רבינו רגיל היה לומר: אנשים באים לשאול מה הם צריכים לתקן, וכי יש דבר שלא צריכים לתקן, האם יש דבר מושלם שאותו לא צריכים לשפר? עכ"פ הוא כן בא לשאול.

התעניין רבינו מה קרה, וסיפר לו האברך שאשתו חולה ושהבן שלו חולה ומאושפז בבית חולים וכו'. ורבינו בעינים מפיקות אהבה ורחמים אומר לו: לך יש עבירות?... ומתחיל להרגיעו שצרות אלו זה לא נורא, ויעבור, ובעזה"י יהיה הכל בסדר. הלא ברגע אחד יכל לומר לו עשרה דברים שצריך לתקן ושאפשר לתקן. אבל אהרן מעולם לא אמר לאיש סרחת ולאישה סרחת, רק אהבה, חמלה, רוך, נעימות, זיסקייט.

וסיפר לי רבי יצחק לוונשטיין ז"ל [שהיה נאמנו של רבינו] זמן מה לפני שנפטר, שהגיעה אשה אחת ודפקה בדלת, ובקשה ממנו לבקש מרבינו ברכה לשלום בית, כי לפעמים יש להם שלום בית, ולפעמים המצב קשה מאד. נכנס רבי יצחק לרבינו, ואמר לו רבינו: תשאל אותה אם הם שומרים טהרת המשפחה? ור' יצחק התפלא איך אשאל אשה חרדית כזו שאלה, אמר לו רבינו כך תשאל אותה, ואכן בא לדלת וגמגם שרבינו שואל אם הם שומרים טהרת המשפחה, והתחילה לבכות שלפעמים נכשלים בזה. אינני יודע מה הסיבה שאז כן ראה רבינו צורך להשתמש ברוה"ק שעליו ולומר סרחת.

ואם לתאר מה היו דרישותיו מעצמו, הלא הוא להשתומם, והיה מתאונן במרירות: מה אני עונה לקב"ה, כשישאל אותי: וכי זה מה שצפיתי שיצא ממך. בכלל הוא הרגיש את הדין של מעלה כמו דבר שעומד כאן מאחורי הדלת, וחי את זה בפחד נורא, וכן היה מתאונן. ופעם אמר: כשאבוא לעולם האמת, ואבא שלי ישאל אותי וכי זה מה שצפיתי שתצא, מה אני אענה לו?... כך כפשוטו, מה אני עונה לאבא שלי על זה...

והתחיל הנכד לומר, הרי רבינו מחזיק את כל עולם התורה על כתפיו, כל צרות הדור וכו' וכו', אמר לו רבינו, הגמ' בפסחים (דף נ' ב') אומרת רבא רמי כתיב כי גדול עד שמים חסדך, וכתיב כי גדול מעל שמים חסדך, הא כיצד, כאן בעושים לשמה כאן בעושין שלא לשמה. ואמר, כשעושים שלא לשמה, אדם עולה לשמים והמצוות מתחילים לעלות יחד עמו, ונעצרים לפני השמים, יותר לא יכולים לעלות, ונשאר ערום ועריה, וכמה פניות נכנסים.

הייתי אצל רבינו כשסיפרו לו שלאחר שאישיות חשובה מהממשלה ביקר אצלו, וכשיצא השתומם מהבית הפשוט שראה, קירות מקולפים וכו' וכו', אמר רבינו: בית פשוט? הרי אם הייתי יודע שכזה בית יש לי בעולם האמת, הייתי רוקד משמחה...

יש סיפור שאסור לספר אותו לא ברבים ולא ביחיד, אבל תורף הסיפור היה, שאברך אחד בא לרבינו ואינני זוכר על מה דיבר אתו, ורבינו אמר לו [בערך] אתה צדיק ואני..., ואמר על עצמו כאלו דברים נוראים, שאיני יכול לחזור עליהם, אפי' במחשבה אני מצטמרר. כך היה רבינו מאשים את עצמו, וכך היה זקן מלא חמלה על אחרים.

ובלשון החזון איש: **הפגשו עם רעהו הוא לו לחדות לב, מקבלו בסבר פנים יפות**– איזה מתיקות ונעימות היו מקבלים כשמדברים עמו, עד שאחד אמר לרבינו אחר שדיבר עמו: אנחנו מרגישים אצל הראש ישיבה כמו אבא.

ולשון החזון איש: **כי אין כאב לב אצלו ככאב של פגיעה בכבוד חבירו**– ומי כרבינו הרגיש בזה, ועשרות ואולי מאות שיחות עורר על בין אדם לחבירו, ורגיל היה להביא דברי הירושלמי בדמאי (פ"א ה"ג) שרבי פנחס בן יאיר אמר לתלמידיו שמי שיודע שלא זלזל בישראל מעולם יוכל לעקור את נהר גינאי ולא ינזק.

ולשון החזון איש: **ומעולם לא נפגע הוא מרעהו**– וכמה סיפורים יש בזה, ואספר מעשה אחד, לפני שנים כשעוד לא היו משב"קים בבית, והיה קבלת קהל ועברו בסיבוב, והייתי צריך ברכה על ענין נחוץ, ולפני עבר אחד וצעק על רבינו, לא בקול, אבל בתקיפות: תדעו לכם שאתם אשמים בהכל, והכל בגללכם וכו' וכו', לא שמעתי מה צעק, ועמדתי נרעד, ידעתי שרבינו לא יענה, אבל סברתי לעצמי מסתמא יהא בפנים נפולות וחלישות הדעת וכו', ואיך יברך. ומיד אחריו הגיע תורי ובקשתי ברכה, ובאיזה מאור פנים וחביבות הוא בירך, א"א לתאר. וראיתי כי לא מחשבותי מחשבותיו, כי בו נתקיים המאמר מעולם לא נפגע הוא מרעהו, כי לבו המלא אהבה תכסה על כל פשעים...

ונתקיים בו סיום דברי ה"חזון איש": **יקיר הנפש דנן כו', נפשו כבר מלוטשת ומצוחצחת שאינו מקבל כתמים, והוא שופע שמחות וגיל בנעימות נצח**. והיה זה פלא עצום, כי היה כ"כ בדרישות נוקבות על עצמו, אבל המנוחת הנפש שלו, השלוה, הרוגע, היה עד להפליא, לא ראו עליו דוק של עצבות, עננה של מתח, בלא שום לחץ, אפי' כשהיה מקרא בתקיעת שופר, היה בכזו מנוחת הנפש, הרגשתי כ"כ נעים לתקוע, ללא עצימת עינים, ללא קמטים במצח, פשוט מאד רגוע, שלוה, שמחה וגיל בנעימות נצח.

יעזור הקב"ה שנזכה ללמוד קצת מדרכיו הקדושים, ולשפר מעשינו, ויהא לו לעילוי נשמה גדול, ובקרוב נזכה להתראות עמו בתחיית המתים, בעת יקיצו וירננו שוכני עפר.

מידות טובות

הגמ' במנחות (דף י"ח א') מספרת: אמר רבי כשהלכתי למצות מדותי אצל רבי אלעזר בן שמוע, ואמרי לה למצות מדותיו של רבי אלעזר בן שמוע. ופירש"י ללמד ולמצות מה שרבי אלעזר חכם ממנו. הנה רבינו הקדוש יכל למצות מדותיו של רבי אלעזר בן שמוע, כלומר ללמדם עד תומם.

כשאנו באים להתבונן וללמוד קצות דרכיו של רבינו מרן ראש הישיבה שקידש עצמו בכל מיני קדושה, וטיהר עבמו בכל מיני טהרה, אין לנו להשלות עצמינו שנוכל למצות מדותיו, כי מלבד שהיה טמיר ונעלם, ועשרות שנים היה ספון בביתו, וגם בשנים האחרונות שהבית נעשה הפקר לכל, היה הנסתר שבו רב על הגלוי, ואנו קטני קטנים לא יכולנו להבין הלך רוחו ומחשבתו, ובכל יום ראינו כי כגבוה שמים מארץ כן גבהו מחשבותיו ממחשבותינו, והיה חי באופן אחר לגמרי, מרומם יותר ונאצל יותר.

אפשר לומר עליו דרך מליצה: אינו גוף וכו'. אדם קדוש וטהור כמוהו, כמעט לא היה גוף. בפרט בשנותיו האחרונות, כמעט היה נשמה בלא גוף, ולא יוכלו להשיג קצות – דרכיו, אלו שהם משיגי הגוף, שמחפשים ענייני גוף, כי היה גבוה מעל גבוה מכל ענייני הגשמיות של עולם הזה.

ידוע שרבינו היה לו פחד נורא מלומר שבחים על נפטר, ובכל יכולתו השתדל להתרחק מלהספיד נפטרים, גם אנשים חשובים. וכמה צרם לו כשאומרים על כל אחד שהוא צדיק. ורגיל היה לומר: הרי אדם זה רועד כעת מפחד מאימת הדין, וכמה מתבייש מעצמו שאומרים עליו צדיק, צוחקים עליו בשמים... פעם נפטר אחד, וע"פ הוראת רבינו לא הספידוהו [נדמה לי שהיה זה בערב יו"ט], ומיד לאחר הלויה נכנסתי לבית רבינו, והוא התכונן למנחה, נגשתי ואמרתי שהרגשתי בחינת שלא נספד כהלכה, והתכוונתי לגמ' בסנהדרין (דף מ"ז א') סימן יפה למת שלא נספד. ורבינו התכופף כמעט כמו במודים, וצעק: מלאכים צוחקים עליו... ושוב צעק: מלאכים צוחקים עליו... והתכוין שכשאומרים על אחד שהוא צדיק, ובאמת שעבר עבירות, הרי לועגים עליו.

היו מתי מספר בני דורינו שרבינו הכתירם בתואר "צדיק". אבל היחידים שהיה אומר עליהם בקביעות: צדיקים, כשהיו באים ילדים בני שלש להתברך לחלאקה, או אפי' קצת יותר גדולים שבאו לברכה, היה מאיר פנים אליהם, ואומר אה צדיק... ופונה לסובבים ואומר: הוא באמת צדיק, הרי עדיין לא עשה עבירות... [בסידור הרוקח (פיסקא על הצדיקים) מפרש דצדיקים הם ששומרים המצות ואינם חוטאים].

בפרט היה סולד מהתואר "קדוש", זה היה אצלו תואר לגמרי מופקע, והיה אומר: קדוש נאמר על מי שמוסר נפשו על קידוש השם, ואין הכונה שנהרג סתם ע"י גויים, אלא שהעמידו בפניו את האפשרות או לעבוד ע"ז, או אחד מג' עבירות, או שיהרגוהו, והוא ביכר למסור נפשו עבור ה', הוא הראוי לתואר קדוש. וזולת זה לא מצינו שנקראו בשם קדוש כי אם יחידי סגולה בדורות, וזהו שמצינו בגמ' שבת (דף קי"ח ב') ששאלו את רבינו הקדוש במה זכה שנקרא קדוש, כי התפלאו איך אדם שלא נהרג עקה"ש זכה לתואר זה. ולכן כשהיו אומרים על אדם זכר צדיק וקדוש לברכה, היה צורם לו מאד. ושמעתי שהיחיד בדור האחרון שנתן לו את התואר "קדוש", היה רבינו בעל ה"קהילות יעקב", ושאלוהו על כך שהכתירו בתואר קדוש, ואמר: הסטייפלר שאני.

ואמנם סיפר רבי דוד פרנקל זצ"ל שפעם נכנס למרן ה"חזון איש" זצ"ל, ובדיוק ראש הישיבה יצא, שאלו החזו"א: ראית את מי שבא, הער איז א הייליגע יונגרמן [הוא אברך קדוש]. כבר אז, כשהיה לפני גיל ארבעים, הגדירו החזון איש כאיש קדוש...

וסיפר הגאון ר' נתן זוכובסקי שליט"א שזוכר שהיה בבית כנסת בכפר סבא, כשהגיע הרב מפוניבז' זצ"ל לדרוש שם לציבור, ואמר להם תדעו לכם שיש כאן אדם קדוש, וצריכים לכבד אותו ולשמוע בקולו, ולא ידע שרבינו נמצא בתוך הצבור, כי ישב בסוף הביהכנ"ס.

וסיפר ר' אריה אלישיב שליט"א שכשרבינו בא לפני ר"ה תשס"ט למרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל לברך ולהתברך, כשיצא אמר הגרי"ש לנכדו הנ"ל: איי קדוש וטהור!

וכך נודע בכל העולם כאיש קדוש וטהור, נקי וצדיק, ומעשים רבים סופרו, ועוד יסופרו על קדושתו וטהרתו, נקיותו וצדקותו.

אנחנו רוצים לעמוד על נקודה אחת מרכזית בעולמו של רבינו הגדול זצ"ל, מפורסם בכל העולם שהיה סמל המדות טובות, תכלית ההטבה בין אדם לחבירו, ומאד מאד הרבה לעורר ולדבר על כך בכל עת מצוא. שמעתי פעם איך שאחד בא אליו, ואמר שהוא דורש הרבה, על מה בעיקר לדרוש ולעורר, השיב רבינו ברגע כמימרא: על בין אדם לחבירו.

רבינו היה נאה דורש, אבל עוד יותר היה נאה מקיים. המיוחדות שלו בבין אדם לחבירו עד קצה האחרון היה מבהיל על הרעיון, לא נדבר על הענוה המופלאה והמשונה שחי בה, לא נדבר על הנקיות מנגיעות המופלגת שהתנהל בה, לא נדבר על מסכת קבלת הבזיונות המרטיטה שקנה לעצמו, אבל נזכיר מקצת מן המקצת של הבין אדם לחבירו שלו.

כל אלו שהיו עמו, ששאלו, התייעצו, למדו ממנו, הרגישו כזו חמימות נעימה, כזו אהבה שופעת, זיסקייט-מתיקות, עד שאחד אמר פעם לרבינו אחר שדיבר עמו: אצל הראש ישיבה אנחנו מרגישים כמו אבא, ושאל רבינו: במה זה מתבטא? אבל לא יודעים מה עומד מאחורי זה... רבינו היה ידוע סבל, חולשתו הכללית היתה נוראה, שהיו זמנים שבקושי החזיק עצמו שלא ליפול, יסוריו היו רבים, פעם אמר לגיסי ר' גדליה הוניגסברג שליט"א יש לי כאבים שהם כבר כאבים תמידיים, אמר בבדיחותא: דאס שוין גיווארן מנהג אשכנז...! היו לו כאבי שיניים גדולים, כאבי עיניים עצומים [אאמו"ר שליט"א סיפר שפעם תוך כדי שדיבר עמו נגע בעין ופרץ החוצה שטף גדול של מוגלה, וכידוע שכל זמן שאינו יוצא זה כאב עצום, ועל רבינו לא היה ניכר כלום]. נצייר לעצמינו אותנו בחולשה של 40 מעלות חום, עם כאבי שיניים, עם כאבים במקומות אחרים בגוף, האם נוכל להתייחס בנעימות, במרגוע, באהבה שופעת ומתפרצת? ומתוך מצב כזה היה רבינו ראש הישיבה באהבה פורצת גבולות, בנעימות עצומה, במתיקות נפלאה עד אין קץ...

לא שמענו ממנו שמץ אנחה על מכאוביו וחולשתו וכו'. סיפרו לי שכשנפל ושבר את אגן הירכיים, הרימוהו והשכיבוהו, או הושיבוהו, ואמר בחיוך: מסתמא נשבר שם משהו... כן, בחיוך, נשבר שם... מי שיודע מה זה יסורים של שבר באגן הירכיים, הרי זה נורא ואיום... ובחיוך אומר נשבר שם...

פעם עבר מהחדר הפנימי לחדר החיצוני למסור שם

שיעור, וראו עליו שמתייסר, וכשהתיישב התחיל לומר אוי ווי ווי, וחשבתי לעצמי הנה הפעם הראשונה שאני שומע את רבינו נאנח על מכאוביו, אבל תיכף ומיד מתחיל לדבר על מה שסיפרו לו בדרך בין שתי החדרים איזה צרה שקרתה למישהו, ועל זה נאנח, ונאנח... וחשתי כי לא מחשבותי מחשבותיכם...

זכורני כשחזר מהנסיעה הראשונה באמריקה, והיה בחולשה גדולה [סיפר אחד שבקי בנתיבי העולם, ועבר על מסלול הנסיעה של רבינו באמריקה, ואמר שאינו נתפס בשכל אנושי איך אדם מסוגל לעשות כזה מסע, ולשאת דרשות, ועוד אדם חלוש ובכזה גיל], ומיד חזר לשיעורים ולשיחות, ולא ויתר שיהא קבלת קהל באותה מידה כמו לפני כן, כי מה אנשים צריכים לסבול ממה שהוא נסע.

וכשהרבנית ע"ה היתה על ערש דוי, וכבר בני המשפחה היו סביב מטתה, ושלחו לקרוא לרבינו והיה באמצע קבלת קהל, אמר רבינו: אבל יש אנשים שממתינים... הרגיש מה אחרים צריכים לסבול מהסבל שלו...

שנים היה מקבל קהל בעמידה, ושמעתי שאמר שירא ממה שאמרו חז"ל (מובא ברש"י שמות י"ח י"ג): וישב משה לשפוט את העם ויעמוד העם- הוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודם של ישראל והוכיחו על כך, שנאמר מדוע אתה ככה יושב לבדך וכולם נצבים. ולכן גם מתוך חולשה נוראה היה עומד, עד שנותיו האחרונות שלפעמים היה מתיישב באמצע, ואח"כ כבר היה מתיישב מהתחלה.

כששמע צרות של אחרים, או באופן כללי כשנזכר בצרות הדור, היה נאנח מעומק לבו הטהור, פעמים היה אומר פעמים רבות אוי ווי ווי, אוי ווי ווי, וועלט פון צרות [עולם של צרות], גם ממש בחודשים האחרונים שכמעט ולא דיבר, פעם התפללתי אצלו מנחה או מעריב, ואח"כ התיישב ונאנח: אוי וועלט פון צרות... אבל על הצרות שלו הפרטיות מעולם לא שמעו עליהם מאומה.

מעולם לא הקפיד, פעם אחד ביקש ממני מחברת שיעורי החומש, שהיה במסגרת מצומצמת, ורק למי שנכנס באישור רבינו, וביקשתי רשות מרבינו והסכים, לאחר זמן ביקש שוב המחברת, וסמכתי על הרשות הקודמת, והשאלתי לו, והלה מצא איזה דקדוקים להשיג בהם על רבינו, ועשה מזה רעש גדול, ולאחר זמן פנה אלי רבינו ברוך ובמרגוע, ואמר לי: אל תשאיל השיעורים בלא רשות. בערב יוה"כ באתי לבקש מחילה, אמרתי בגללי נגרם כו"כ, ורבינו דחה לחלוטין, והגיב תיכף: זה שום דבר... אם היה סובר שיש כאן שמץ הקפדה, ודאי היה אומר שסולח, כי הרבה פעמים היה מזכיר דברי רבינו בחיי (בראשית נ' י"ז) שיוסף לא אמר לאחיו שסולח להם, הגם שכתוב וינחם אותם וידבר על ליבם, אבל לא אמר שסולח, ולכן אף שבקשו מחילה לא נסלח להם, והוצרכו למות עשרה הרוגי מלכות.

כמו כן פעם באתי לפניו, והקראתי דברי הבמדבר רבה (פט"ו י"ז) ואיזה הידור אמרה תורה והדרת, שלא יעמוד במקומו, ולא ישב במקומו, ולא יהא סותר את דבריו, וכשהוא שואל הלכה-שואל ביראה, ולא יקפוץ להשיב, ולא יהא נכנס בתוך דבריו, שכל מי שאינו נוהג ברבו כל המדות האלו נקרא רשע לפני המקום, ותלמודו משתכח, ושנותיו מתקצרות, ולבסוף הוא בא לידי עניות. ובהיותינו בקביעות בשיעור היה קשה ליזהר בכל זה, ואמרתי לרבינו שהנני ירא מזה, וביטל הדברים במחי יד, ולא רצה לשמוע...

ידוע לכל אלו שהתפללו עמו שחרית, שלפני התפלה היה נותן צדקה בקופות שעל השולחן, ועל כל צדקה שנתן יש סיפור, ואין כאן המקום לספרם, אבל אחד הצדקות היה נותן לעילוי נשמת אחד חשוב, שהיה אומר בשם רבינו דברים שלא אמרם, ואמר רבינו שהוא היחיד שהקפיד עליו, כי גרם בזה הרבה נזק, ואח"כ אמר רבינו לעצמו מה ארויח שלא אמחול לו, ומחל לו, ובכל זאת לא נחה דעתו, והיה נותן בכל יום צדקה לעילוי נשמתו.

פעם בקשו ממנו שיהא סנדק, ובשנים האחרונות היה מקבל סנדקאות בביתו, וקבעו שעה מסויימת, ורבינו הלך לנוח, ולפנ"כ אמר שיש סנדקאות בשעה פלונית, וכשהגיע השעה ובאו אבי הבן והתינוק וכו', ובני הבית היו סבורים שלגודל חולשת רבינו א"א להעירו, ולא העירוהו, ועשו הברית במקום אחר וכו'. וכשהתעורר רבינו שאל על השעה, וכשהשיבוהו, אמר הלא היה צריך להיות ברית לפני זמן, ולא ענו, ורבינו לא אמר מילה, אלא תיכף הלך והתיישב בכסאו כאילו לא אירע דבר.

פעם בעת מערכה ציבורית הביע דעה מסויימת, ולא שמעו בקולו, אמר לגיסי ר' גדליה הוניגסברג שליט"א: דע לך שאין לי תאוה שישמעו בקולי! לא אמר אין לי קפידא שלא שמעו בקולי, או לא אכפת לי שלא שמעו בקולי, אלא אין לי תאוה שישמעו בקולי... הרי כל אחד, ילד, בחור, אברך, מגיד שיעור, משגיח, רבה וכו', באיזה מצב שנמצא, רוצה שישמעו בקולו, יתכן שלא יקפיד כשלא שמעו בקולו, אבל שלא יהא לו תאוה כזו, הלא זו מדריגה מבהילה!

ורגיל היה רבינו להקרות דברי מוהרר"ח מואלז'ין זצ"ל לנכדו: ושלא להכניס שום קפידא בלבך על שום אדם, ואי"צ לומר שלא להשיב בקפדנות לשום אדם. ועל ידי מדת סבלנות משיג האדם רצונו יותר ויותר מעל ידי כל תקיפות שבעולם, ע"כ. וכמה ראינו שהנהגה זו היתה טבועה בנפשו.

פעם באתי לרבינו ואמרתי לו שאני זקוק לברכה גדולה, שאלני מהי ברכה גדולה ומהי ברכה קטנה, אמרתי לו שכתוב בספר "יסוד יוסף" (פרק כ"ב) קבלה בידינו שמי שמברך בטובת עין ובטוב לב אין לו חיבוט הקבר כלל. אמר לי רבינו: אם כן למי יש חיבוט הקבר? מי לא מפרגן לשני שיהיה תלמיד חכם... לא היה מסוגל לחשוב שיש מי שאינו מברך מעומק הלב.

היה דורש לוותר ולוותר, שמעתי כשאחד בא ושאלו מה לקבל על עצמו ליום הולדת של שלושים, אמר לו רבינו: מסתמא אתה כבר מקיים את זה, אבל תמיד תוותה, ותוותה, אתה תוותה... בא אליו אחד בשאלה שיש ביהכנ"ס בתל אביב שהוא ממונה עליו, ועתה אחד מינה עצמו שם לגבאי, ועושה ככל העולה על רוחו, דברים לא כ"כ רצויים, ויכול לריב עמו ולסלקו, אמר רבינו: רק לא לריב...

אחד בא לרבינו שיש לו אפשרות לתבוע בירושה יותר, ויקבל עוד חמשת אלפים דולר, אבל יצטרך לתבוע, אמר לו רבינו: תוותה, וכך עשה. וסיפרו לרבינו שבזכותו אדם פלוני ויתר על חמשת אלפים דולר, ורבינו עשה כזו תנועת ביטול: חמשת אלפים דולר?... היה נראה כאילו מספרים לו שויתר על טישיו משומש. וכמה היה נאה מקיים, מוותר ומוותר עד אין קץ.

במשך שנים היה נודד בימים נוראים מבית כנסת אחד למשנהו, כאן מתפלל שחרית, וכאן תקיעות ומוסף, כדי שלא לפגוע. גם בזקנותו המופלגת התאמץ בזה מעל ומעבר לכחותיו. ובאחד השנים האחרונות שעוד הגיע לתקיעות ב"גאון יעקב", והיה נידון אם יבוא או לא, כי חולשתו היתה נוראה, עד שהיה צד שיבא בכסא גלגלים, ואמרתי לרבינו שאוכל לבוא לתקוע לו בבית. אמר לי: תראה, דבר ראשון קשה לי לסרב כשמבקשים שאבוא, ושנית אני מרחם עליך שיקשו עליך את התקיעות.

וסיפר לי רבי איסר שוב שליט"א [כמדומני] שהדרך אז לקחה מביתו עד הישיבה שלושת רבעי שעה, ובחולשה גדולה הלך כל הדרך. ובאמצע אמר שמרגיש שרגליו נעשו כבולי עץ [אזוי וויא אהאלץ], ושחושב שאחר ראש השנה יצטרך ללכת לנופש... ולא זאת בלבד. אלא שמאז שקם [אין מי שיודע כמה ישן בלילה ומתי קם, אבל שחרית ודאי התפלל כותיקין] לא עשה קידוש, עד שהלך לתקיעות והתפלל מוסף. ואח"כ כבר היה זמן מנחה, והתפלל מנחה, ושב לביתו את כל הדרך המייגעת, מסתמא כבר היה שלוש וחצי, ורק אז עשה קידוש.

ואנשים לא ידעו מכל זה, ואחר מוסף נהרו המונים לומר גוט יאר, ובירך את כולם בחמימות ומכל הלב, ולזה הוסיף מילה טובה, ולזה אמר איזה ווארט, מי ידע שרבינו בצום, בחולשה נוראה ואיומה.

בענייני התקיעות, עיקר המשקל היה על "בין אדם לחבירו", אמר לי אל תאריך כ"כ בתקיעות, זהו טירחא דצבורא, אנשים כ"כ במתח בתקיעות, ואתה צריך להוסיף להם. ובכל זאת כשפעם היתה תקיעה קצרה מהאחרות, ביקש שאחזור לתקוע, ואמר: ודאי היה בזה שיעור, אבל שאנשים יהיו רגועים. כמו כן את החלוקה של הנשימה אחת ושתי נשימות היה קובע לפי חשבון שעשה שיש ששמעו תקיעות אלו ולא אלו, וצריך להוציאם. פעם התבלבל בהקראה, ואמר דבר אחד שלא כפי הסדר. ותיכף ומיד אחר שנגמר הקדיש האחרון, ללא גינונים, פנה אלי ואמר לי: אני מבקש ממך סליחה שהטעיתי אותך...

הזהירות אצלו בממון חבירו היתה עד להפליא, ממון חבירו היה אצלו אש... מפורסם המעשה, שפעם נתנו לו סכום גדול בפורים ע"מ שיתנו לאברך מסויים, והניחו בארון ונגנב משם. ואח"כ חיפש וראה שנעלם, מיד פנה להרב נויבירט שיחי' וביקש הלואה ע"מ לפורעה משך כמה חודשים, ונתן לאברך את הסכום, ואמר: מסתמא הייתי פטור, כי אני שומר חנם. אבל לחסוך שאלה אחת מיותרת בבי"ד של מעלה, כדאי גם ללוות חמשים אלף דולר.

ופעם כשחזר מבית החיים, ואחד נטל ידים, וכיון שאין מוסרים הספל מיד ליד, לא הגישו לרבינו ביד, ואף לא רצה להניח על הרצפה, כדי שלא יצטרך להתכופף, והניחו על מכונית שחנתה שם, אמר לו רבינו: יש לך רשות להניח הספל על המכונית? ולא נחה דעתו עד שהורידה על הארץ, כן שמעתי.

סיפר לי הרב ליוש [שהוא ואביו היו מתעסקים בהדפסת ספרי רבינו] שבכל פעם כשהיו מביאים ספר חדש של רבינו היו שותים ביחד "לחיים", ורבינו היה משלם תיכף עד הפרוטה האחרונה. ופעם אחת באו עם ספר חדש, ורבינו היה צריך לשלם להם חמש עשרה אלף ש"ח, ונתן מעטפה עם הכסף, ואמר להם לספור, והיו שם רק שמונת אלפים, ורבינו מאד דאג שצריך לשלם, ואמר שיסדר כסף עד הערב ממקום אחר וכו'.

ומה באמת אירע, שהיה לרבינו שלש מעטפות, באחת- שבעת אלפים ש"ח, ובשניה- שמונת אלפים ש"ח, ושתיהם היו מכספו, [כי רבינו בשום אופן לא הסכים להשתמש בהדפסת ספריו מכסף של אחרים (עיין לקמן פרק "יקרות המצות")], ובמעטפה השלישית היו כספי צדקה, ורבינו רצה לצרף השבעת אלפים עם השמונת אלפים, ובטעות הניח הכסף במעטפת הצדקה, וכשנודע לו, לא רצה בשום אופן להוציא השבעת אלפים ש"ח ממעטפת הצדקה, וכמה שהוכיחו לו שכסף זה אגוד לעצמו בגומי, ולא היה במעטפה כזה סכום, היה ירא מלהשתמש בזה (עיין ע"ז י"ז ב').

ופעם שמעתי ממנו בעצמו שאמר שיש לו בחיים שתי גזילות בלבד: **האחד**- שפעם הביא לו ר' שלמה סובול זצ"ל ספר, והיה צריך לשלם לו ולא הספיק, וכבר נפטר. **והשנית**- שבהיותו באטליה היה איזה אופן לשלוח דברים בדואר מבלי לשלם עליהם. וכן עשה, והוסיף: את הכסף שהרווחתי לא נטלתי לעצמי, כמדומני שאמר שנתן לנזקקים, אבל מה יהיה? אבוא לעולם האמת, ומוסוליני יתבע אותי לדין תורה... מה אעשה? וכמה שאמרו לו שזה בגדר טעותו מותרת וכו', לא נחה דעתו.

ואמרתי לעצמי, לפחות את הגזל הראשון אעזור לו לתקן, באתי לאחד הבנים של ר' שלמה סובל, ושחתי לו את צערו של הראש ישיבה, אמר לי אתה יודע כבר כמה פעמים שלח לנו, וכבר מחלנו לו וכו'. גם ראיתי כתוב שאת התשלום על הדואר באטליה שלח לשלם... וסיפר לי אחד מגדולי התלמידים שרבינו אמר לו שנמנע מלהיות עד בקדושין, כי ירא שמא הוא גזלן ופסול לעדות...

פעם ה"חזון איש" אמר לרבינו אופן המותר שעי"ז אפשר להצהיר על הכנסה פחותה, וכך עשה, ובכל זאת לאחר זמן ליבו נקפו, ושלח את מו"ח שליט"א לשלם בבנק כל ההפרש. והפקיד לא הבין מה רוצה, ואין כזה דבר בבנק. עד שראה שאם יתעקש לשלם יטול הפקיד לעצמו, ואז חדל.

ולעומת זאת, בבית שלו הכל היה הפקר, שאלתי פעם על שאני ואחרים משתמשים בשירותים ללא רשות. אמר: כאן זה אחרת.

מה יותר מתאים מלהקריא דברי הזוה"ק (ח"ג רמ"ט א', וכאן בתרגום חפשי): מאי אילת השחר, אלא זו היא חיה אחת רחמנית, שאין בכל החיות שבעולם רחמנית כמותה, בגלל שבזמן שדחוק לה השעה, וצריכה למזונות לה ולכל החיות, היא הולכת למרחוק לדרך רחוקה, ובאה ומובילה מזון, ואינה רוצה לאכול עד שתבא ותחזור למקומה, ולמה, בשביל שיתאספו אצלה שאר החיות ותחלק להם מאותו מזון, וכשהיא באה מתאספים אצלה שאר החיות, והיא עומדת באמצע ומחלקת לכל אחד ואחד, וממה שמחלקת להם היא שבעה כאילו היא אכלה יותר אוכל מכולם.

ופעם אמר רבינו שהכה"ג כשנכנס לקודש הקדשים מצא לנכון להתפלל על פרנסת כלל ישראל, [עיין יומא (דף נ"ג ב')]. ושם מבואר שהתפלל כשיצא מקודש הקודשים לבית החיצון, ועכ"פ היה זה מיד אחר עבודת קה"ק]. כי העולם הזה של השני הוא העולם הבא שלי...

הנהגות רבינו בעל "אילת השחר" זצוק"ל - יקרות המצות

הגמ' בעירובין (דף י"ג ב') מספרת, אמר רבי האי דמחددנא מחבראי, דחזיתיה לר"מ מאחוריה, ואילו חזיתיה מקמיה הוה מחددנא טפי, דכתיב והיו עיניך רואות את מוריך. ושאל רבינו מרן ראש הישיבה זצוק"ל וכי משום שראה את אחורי ר"מ נעשה מחודד? וביאר הכונה שראה כחות נפשו (נדפס באילת השחר עה"ת פרשת כי תשא, שמות ל"ג כ"ג).

לא נשלה את עצמינו שיכולנו להכיר בכחות נפשו של רבינו ראש הישיבה זצוק"ל, שהיה טמיר ונעלם, בעשרות שנותיו הראשונות היה לגמרי כנסתר, וגם בשנותיו האחרונות שהבית היה כהפקר, היה מסתיר כל מעשיו. סיפר לי חתנו הגאון רבי זאב ברלין שליט"א שכשנכנס אצל בית רבינו אמר לו הרב מפוניבז' זצ"ל: גם עד מאה ועשרים לא תכיר את חמיך. כזו הסתרה היתה אצלו. היה בבחינת מגלה טפח ומכסה אלפים. אבל איזה שביבי נוגה מאורו הגדול יש לנו לקלוט מאשר ראינו. ואינני ראוי לדבר לפני תלמידי חכמים אדירי תורה, רק בהיות שמעט הסתופפתי בצילו, בקשו לספר ברבים.

והנה מפורסמת ההתמסרות שלו המוחלטת ללימוד התורה **בעיון**, כשהרבנית נפטרה וחילקו ללמוד את הש"ס לעילוי נשמתה בישיבת "ארחות תורה", נתנו לו שילמד מסכת נדה, ואחר זמן אמר שאינו מסוגל, כי ללמוד בבקיאות במהירות אינו יכול, וללמוד בעיון אין לו זמן, וביקש שאחר ילמד את המסכת. ובאופן כללי לא היה אצלו מושג "שטחיות", הכל למד בעיון, הגמ', החומש, התפלה, ואפי' הזמירות שבת היה אומר בעיון. בד"כ אחר כל זמירה היו לו הערות ע"ז. כל דבר קטן כגדול היה שם לב, וזכורני שקראתי בשיעור במֶה מדליקין ובמָה אין מדליקין. מיד העיר רבינו למה את הראשון אתה קורא בסגו"ל והשני בקמ"ץ, לא היה אצלו שום דבר מובן ופשוט מאליו. הכל יודעים את לימודו המתמיד ברציפות, ללא הפסק כלל, התמדה נוראה שאינה נתפסת בשכל אנוש, ימים ולילות. אבל נעמוד על פן נוסף באישיותו.

מסופר על אדונינו הגר"א (עליות אליהו הערה קי"ז) שלפני שנפטר אחז בציציותיו ובכה, ואמר בעולם האמת גם אם אתן כל כחותי כדי לקיים מצוה זו לא יתנו לי, וכאן בדמים קלים אפשר לקיים כזו מצוה גדולה. ואשר יפלא, מה חסר לו להגר"א דבר שלא קיים, אדם שלא פסק פומיה מגירסא, ישן שתי שעות במעל"ע, וגם אותם בסירוגין, לא הניח דבר גדול ודבר קטן וכו' וכו' שלא למד, וכל דקדוק של דברי סופרים מסר עליה נפשו, מה לו להתאונן על כך.

אלא הביאור הוא, שכמה שאדם יותר גדול הוא מעריך כל מצוה יותר, ומבין כמה צריך לייקר כל מצוה.

ב"שיחות החפץ חיים" (כתבי הח"ח סוף כרך ג') מסופר שאמר: ברצונך לדעת איך מעריכים את המצות שלך, כפי שאתה מעריך אותם, ממה יש לך יותר עגמת נפש, מהפסד עשרה שקלים או תפלה בצבור, אז באיזה מדרגה שאתה מעריך המצוה, באותו אופן מעריכים שמה.

אצל רבינו ראו הכל את הערך שנותן לכל מצוה, פעם שאל בשיעור על מה שאמרו חז"ל (מובא ברש"י חקת פרק כ"א ל"ד) שמשה היה ירא מעוג מלך הבשן, שמא יעמוד לו הזכות שבא לספר לאברהם אבינו על נפילת לוט, ואיך יתכן שעל דבר זה ינצח את ישראל עם משה, הלא חז"ל (ב"ר פמ"ב ח') אומרים שעוג מלך הבשן נתכוין שיהרג אברהם וישא את שרה, וא"כ במצוה זו היתה השחתה שאין כדוגמתה, וכי עבור מצוה כזו ינצח את ישראל?

והשיב, כן, גם על מצוה קלה כזו, שנעשית כ"כ שלא לשמה, יתכן כזה שכר עצום שכל עם ישראל יפלו בידו, כי אין לנו מושג מה זה ערך של מצוה בהאי עלמא, ואילו היה שכר מצוה בהאי עלמא, היינו רואים שכן, גם על כזו מצוה מקבלים כזה שכר.

בדומה לזה כותב ה"חפץ חיים" בספר "נדחי ישראל" (פל"ח בהג"ה) באריכות שרואים שהרשעים נותנים להם שכר עצום בעולם הזה, והוא על "מצוות מזוייפות" שעשו בעולם, אבל השכר של בני ישראל עליו נאמר עין לא ראתה אלקים זולתך. והר"ז דומה למוציא שטר של אלף מליון רובל, שאפי' הבנקים הגדולים של רוטשילד אינם מכירים כזה שטר, ואין שום אפשרות לפורטו.

ובהרגשה כזו חי רבינו, ידוע שלפני תפלת שחרית היה נותן מטבע לצדקה בקופות צדקה שהיו על השולחן, וכל קופה היה לה סיפור משלה, ובכן, באחת הקופות היה נותן צדקה לעילוי נשמת כל אלו שנהרגו בשואה שרבים מהם לא נשאר מהם זכר מי שיעשה דבר לעילוי נשמתם. וכמדומני שאמר: הרי הם רעבים שיעשו דבר לעילוי נשמתם. והנה כשנחלק עשר אגורות לשש מליון, כמה מגיע לכל אחד, הלא הוא דבר אפסי, ומה יש להם. ואמנם כשהמדובר על "מצוה", מרגיש רבינו איך שכל יום מתעוררים שש מליון נשמות, וממתינים ומצפים שיתנו להם איזה דבר לעילוי נשמתם.

ופעם סיפר רבינו שהיה צדיק אחד [אח"כ ראיתי שזה מסופר על ה"ישמח משה" מסטמר] שבא להתפלל על קברו של רבי אלימלך מליז'נסק וחשש שנשמתו אינה בקברו [שאז אין תועלת בתפלה על קברו כמו שאמר רבינו כמה פעמים] ואמר שנותן פרוטה לצדקה לעילוי נשמת הנשמה הראשונה שתרוץ לר' אלימלך לומר לו שבא להתפלל על קברו, וסיפר שראה אלפים ורבבות נשמות שרצו בכל כחם, שכולם רצו לזכות במצות צדקה הזו. ורבינו אמר: הם כבר יודעים מהו ערך של מצוה.

אחר נישואי שמע שרבינו שאני מקבל כסף על התקיעות אצל רבי... שליט"א, ואמר לי: אני מתפלא עליך, יש לך אפשרות לזכות במצוה דאורייתא להוציא אנשים בתקיעת שופר, ואתה מוכר את זה עבור פרוטה [היה זה סכום נכבד, ורבינו החשיבו שוה פרוטה], אמרתי לו, זה לא עבור התקיעות, הוא נותן לי עוד לפני ר"ה, ואומר עבור הוצאות החגים. אמר לי: תראה אם תפסיק לתקוע אצלו אם עוד יתן לך, אין זה אלא תירוצים. ושאל אותי: יש לך בעיות בפרנסה, אמרתי שלא, אז שוב אמר איך אתה מוכר מצוה בפרוטה.

והוסיף וסיפר שהסטייפלר כשהיה צריך לעלות לא"י לא היה לו כסף לנסיעה, ועבר לפני התיבה בימים נוראים עבור כסף, וכך היה לו כסף לעלות, ובכזה מקרה אפשר...

ועוד אמר, שהרמב"ם (פ"ג מת"ת ה"י) הלא אוסר בתוקף לקחת שכר עבור תלמוד תורה, ולא הצליח ולכן הפוסקים התירו משום עת לעשות לה', אבל כל שאינו בכלל זה אין לקחת כסף.

פעם אחד בא לשאול שיש לו קן עם ביצים שאפשר לקיים בזה מצות שילוח הקן, ולאחיו או לקרוב אחר אין ילדים, וחז"ל (דב"ר פרשה ו' ו') אמרו שסגולת מצוה זו לבנים, האם שיתן לאח שלו. אמר לו רבינו, אם היה לו מליון דולה, והיו אומרים לך תן לאחיך שיעשה טפולים לילדים האם היית נותן? ואמר הלה, אני עצמי כבר קיימתי מצוה זו, אמר לו רבינו, ואם היה לך מליון דולר נוסף האם אותו כן היית נותן לאחיך? האם אינך סבור שהמצוה היא מליון דולר? בקושי הסכים שבשביל מצות חסד יוותר לאחיו. כי הרגיש שאין זה מפני שמרומם אצלו מצות חסד, אלא שזול בעיניו המצוה של שילוח הקן.

ובעת שהיו בביתו שתי אבלים, ר' אפרים שטראוס שליט"א והרב שבדרון שליט"א, והיה תור תור, ביום אחד זה ניגש לפני העמוד וביום זה השני ניגש, ובתחילה היה שכשהרב שבדרון ניגש לעמוד היה רבינו גם מקריא כהנים, וגם אומר תיבות הברכה, אבל אח"כ אמר לרב שטראוס שביום שהרב שבדרון ניגש לעמוד שהוא יאמר כהנים ואת הפסוקים, כי ההורים מחכים שהבן ישלח להם מצוות, ולפחות תשלח להם מצוה זו. והרגיש שנותן מתנה גדולה, בתורת חסד, כדי שיעשה לע"נ הוריו.

ובנותן טעם להעתיק מכתב רבינו לבנו מו"ח שליט"א [לאחר פטירת הסבתא, חמותו של רבינו] וז"ל: **הנני להזכירך עוד פעם שתשתדל ללמוד כל יום חק ולא יעבור לכל הפחות בערך 6-5 משניות, ואין אתה יכול לשער עד כמה שזה זכות להנפטר, והנפטר פשוט שם מחכה בכליון עיניים על כל לימוד משנה או תפילה או ברכו וכדומה, כי שם אין להם לעשות מצות כלום, והם זקוקים רק להחיים, וכל מצוה מיקל את הדינים השולטים שם ומעלים אותם למדריגה טובה.**

פעם בחנוכה סיפר שנכדו שישן אצלו ביקש ממנו להשתתף בפרוטה בהדלקת נרות, ואמר לו אני אתן לך כסף שתקנה שמן ונרות ותדליק לבד, איך וויל נישט קיין שותפות, איך וויל די מצוה אליין... [אני לא רוצה שותפות במצוה, אני רוצה את המצוה לבד]. ומטעם זה גם לא רצה לקבל כסף להדפסת ספריו, אמר שרוצה את הזכות של המצוה לעצמו.

פעם שאל בשיעור על מה שאמרו (עיין שפתי חכמים ר"פ וילך) שכשניטל ממשה מסורות ומעיינות החכמה אמר למה לי חיים, וכי לא היה שוה למרע"ה לחיות בשביל לענות אמן יהא שמיה רבא אחד...? וביאר בדברים עמוקים שמשה רבינו לפי גודל דרגתו, לא היה לו אפשרות לחיות בכזה מצב... כשסיפרו לו בשנים האחרונות של הגרא"מ שך זצ"ל שאמר שאינו רוצה לחיות כי אינו יכול ללמוד, הגיב ברגע כמימרא: הוא כן רוצה לחיות... [הרי עוד יכול לעשות משהו].

מרגלא בפומיה לומר החכם עושה מזבל זהב, והטפש עושה מזהב זבל, הלא המצוות מתגלגלות תחת ידינו, ואפשר כ"כ הרבה להרויח מליונים מליונים.

כך חי רבינו את מה שאמרו (אבות פ"ב מ"א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה. ועוד אמרו (דא"ז פ"ב) הוי חרד ושש על כל המצות. א"א לתאר את הנהרה שהייתה שפוכה על פניו אחר שזכה לקיים איזה מצוה, לאחר תקיעת שופר היה שופע שמחה אין קץ, ומשפיע ברכות מעומק לבו הטהור לכל הנמצאים. ובאחד מהיום כיפור האחרונים, שהיה ספק גדול אם יוכל לצום או לא, ולבסוף צם, חודשיים אח"כ עוד היה אומר לי, אה ברוך ה', הקב"ה זיכה אותי שיכלתי לצום ביום הכיפורים [ובכלל על הצום הזה היו סיפורים נוראים]. ופעם אחת כשניגש להניח תפלין ראו עליו התרגשות מיוחדת, ושאלוהו מה קרה, ואמר: הרי שבע ימים כעת לא קיימתי מצות תפילין שהיא גדולה מאד, שיש בה שמונה מצות, כמו שכתב הר"מ (תפילין פ"ג הכ"ו), [שהיה זה יום אחרי פסח], והוסיף: אני מתגעגע לבן יחיד שלי. ומאז נעשה מושג בבית שלאחר פסח וסוכות היו אומרים לפני שחרית שחוזרים לבן יחיד... כך הרגיש רבינו.

וכשהגיע לתורה, הערכתו היתה פורצת גבולות, פעם כשכמעט לא יכל כבר לקרוא, צילמו לו בהגדלת ענק דפי גמרא, [זה היה בצילום מיוחד שמצלמים מפות, ושם יכלו לצלם בכזו הגדלה], ואמרו לו שזה עולה חמש שקל לצילום [באמת עלה יותר, רק כך אמרו לו כי ידעו שיעמוד על רצונו לשלם, והמתעסק בזה רצה גם זכות לעצמו], ואמר בהתרגשות: לא שוה להוציא חמש שקל בשביל שיהא אפשר לקרוא מילה גמרא?

כמה פעמים היה שואל מה לומדים, ואמרתי בבא מציעא, והתחיל למנות פרק זה ופרק זה, והגיע לפרק הזהב, והתחיל במתיקות נפלאה ואומר, הרי ידער תוס' איז אזיי זיס, אסאך אסאך מער פון גולד [כל תוס' זה כל כך מתוק, הרבה הרבה יותר מזהב]. והתרגש מאד, וראו שמרגיש בחוש את היקרות של כל תוס'.

הגיע ראש כולל חשוב בבני ברק ושאל שיש שמחה בחוץ לארץ, וככה לא היה נוסע, אבל יתכן שתוך כדי הנסיעה יקבל כסף לכולל, האם לנסוע, והשיב לו: איין בלאט גמרא איז חשוב פון אלעס! [דף אחד גמרא יותר חשוב מהכל].

נדמה לי שהמצוה שהחזיק שהיא הכי חשובה [חוץ מלימוד התורה], היה זה מצות החזקת התורה. בעיניו זה היה הדבר הכי גדול שניתן לאדם לעשות בממונו. פעם בישרו לרבינו שבמקום מסוים התחילו להשתמש בחשמל כשר לשבת, ורבינו שמח, ואחד אמר שמסתמא אם החזון איש היה שומע מזה היה רוקד, ורבינו אמר מיד, מזה החזון איש לא היה רוקד, הוא היה רוקד אם היה שומע שפתחו כולל להחזיק אברכים בני תורה.

כשנפטר רבי שבתי פרנקל נסע רבינו ללויה [וכפי הנראה שהיה בזה מאמץ מיוחד], ושאלוהו בדרך למה מתאמץ כל כך. ואמר: הרי כ"כ החזיק תלמידי חכמים, שהיה נותן כסף לתלמידי חכמים שיערכו את הרמב"ם... לא הזכיר מה שעל ידו אלפים נהנים מהרמב"ם המאיר עיניים.

פעם הגיע אליו רש.ב. שליט"א, ואמר לו שיש גביר אחד שנותן צדקות ליתומים ולאלמנות, אבל להחזקת בני תורה אינו נותן, שאומר: שילכו לעבוד, וביקש שרבינו יכתוב לו מכתב, אמר לו רבינו אינני כותב מכתבים אישיים, אבל אכתוב באופן כללי על החזקת תורה. וכתב מכתב בגודל יקרת החזקת תורה, וסיום המכתב היה: ואילו ידע אדם גודל יקרת הדבר הזה היה נותן כל ממונו עבור החזקת בן תורה אחד. והגרש"ב נסע לאותו גביר ואמר לו יש לי מכתב מהראש ישיבה ונתן לו לקרוא, והלה פרץ בבכי, ותיכף נתן סכום נכבד.

ועוד פעם היה, תחילת המעשה אינני יודע בבירור, אבל בערך היה, שהרש"ב פגש בגביר אחד שלא היה לו תפלין ראויים, והרש"ב אמר לו שידאג לשלוח לו תפלין מהודרים מא"י, וביקש מרבינו אם מסכים לעשות בידיו את התפלין לאותו גביר, ואמר רבינו בשביל החזקת תורה אני מוכן הכל. והביאו בתים מאכער לרבינו, והוא הדריך את רבינו היכן להכניס מחט התפירה וכו' וכו'. ורבינו עשה הכל, והסריטו הכל, ושלחו לגביר, ונתן הון עצום.

כמו כן, פעם הביא שעון מפואר שיעד ליתנו מתנה לגביר אחד, וביקש מרבינו שיכתוב ע"ז את שמו בעט חשמלית, ורבינו לא היסס וכתב בעט חשמלית את שמו על השעון. כהנה וכהנה יותר ויותר היה מבזה עצמו עבור החזקת תורה.

היה לרבינו ספר עתיק, וסיפר שבקשו ממנו שימכור את זה, ושאל כמה יקבל עבורו, ומששמע את הסכום הנמוך, אמר אם כן שישאר אצלי, מילא אם היו נותנים כמה אלפים היה אפשר להחזיק עם זה תורה...

היה חי בהכרה שהכסף ניתן לאדם עבור תורה ומצות, וחוץ מזה אין כלום, פעמים הרבה היו מגיעים גבירים גדולים והיה אומר להם שיעשו שותפות עם הקב"ה, וחצי מהכסף יתנו לצדקה, להחזקת תורה וכדו'.

כך חי לו בדורינו אדם שידע את האמת האמיתית, ולא החזיק טיבותא לנפשיה, אם נשכיל ללמוד מעט מקצות דרכיו הקדושים, יהא זה לו עילוי נשמה גדול, ובקרוב נזכה לראותו שוב בתחיית המתים.

הנהגות רבינו בעל "אילת השחר" זצוק"ל

ועוד הראוני דבר נפלא ב"דרשות חתם סופר" (ח"ב, דף ש"צ ב' שצ"א א') שכותב בהספד על הגרע"א: דרוש שדרשתי כסלו תקצ"ח ביום שמועה, כי ביום י"ג תשרי העבר נלקח ארון אלקים הגאון מו"ח זצ"ל, והוא זצ"ל פקד וצוה שלא להספידו, ומ"מ דרשתי יום א' וישלח דרשה זאת. ובתוך הדברים כותב: הפכת מספדי למחול לי, הנה נהפך ההספד, כי סגר עלי המדבר, אך במקום ההספד ימחול לי, כי אשיב אל דבריו, והיינו הופך ההספד לְמָחוֹל, והוא כי מסקנת הש"ס בסנהדרין (דף מ"ז א') דאומר אל תספדוני שומעין לו, ועל זה סמך, כי מרוב ענוותנותו לא בעי יקרא, אך א"כ כל התנאים ואמוראים שהקפידו על ההספד, ורבינו הקדוש שצוה וכו', וכי לא היו ענוים למחול על יקרא דשכבא, אך התירוץ לזה הוא וכו', וה"נ מיושב קושיא הנ"ל, בודאי ההספד שהוא רק יקרא דשכבי הוא ניתן למחול, אבל כל אלו הגדולים חסו על יקרא דאורייתא. על כן גם עתה ספדי תורה כי חוללה תפארתך, מי ישדד בהרים, מי יתרץ שברים, נפלה נזרה, מיום שליצני הדור אומרים זה לזה מתי ימותו זקנים הללו, ואני ואתה ננהיג את הדור היתום הזה, עכל"ק.

דברים אלו אמר מרנא ה"חתם סופר" בדורו דור דעה שהיו בו גדולים מאד, וכשנפגש מרן ראש הישיבה זצ"ל עם האדמו"ר מערלוי זצ"ל, אמר רבינו שה"חזון איש" אמר שהיו מבין האחרונים שלא היו מתביישים מהראשונים, ואחד מהם הוא החתם סופר. ואנן מה נענה אבתריה.

מרנא ה"חזון איש" כותב ב"קובץ אגרות" הפלאים שלו (ח"א, מכתב י"ג): ואמנם האיש הזוכה לידיעת התורה הוא הולך בין אנשים, ונדמה לאדם הרואה לעיניים כבן אדם, אבל! באמת הוא מלאך הגר עם בני תמותה, וחי חיי אצילות, ומרומם על כל ברכה ותהלה, עכ"ל.

כמה מתאים וקולעת הגדרה זו על מרן ראש הישיבה הקדוש בכל מיני קדושה והטהור בכל מיני טהרה, שע"י דביקותו לתורה התרומם למדריגות נשגבות כמלאך הדר עם בני אדם וחי חיי אצילות. ונפרט מקצת מן המקצת ממדרגותיו כמלאך אלקים, גם שנוכל לקבל השגות ושאיפות, וגם שנתרומם במקצת מענייני העולם הזה, ודבר גדול הוא לעילוי נשמתו.

הדבר הראשון: **התמדתו בתורה**- החיבור המוחלט שלו לתורה הוא מבהיל על הרעיון, עוד מהיותו בשוייץ. פגשתי זקן שזוכר אותו משם, וסיפר שהיה לומד יומם ולילה, נדמה לי שסיפר שכלל לא היה הולך לישון, אלא בסטנדר, והוא ידע לחזור על הניגון איך שרבינו היה לומד שם. כעת בשבעה הייתי נוכח שאחד סיפר שהיה רבינו לומד **בחברותא** בשוייץ שש עשרה- שבע עשרה שעות רצופות במעל"ע, רק היו מפסיקים לתפלות.

ובבני ברק סיפר ר' ישראל שיינפלד שיחי' [שביתם היה ברחוב אליהו הנביא מאחורי דירת רבינו, וחלונותיהם היו פתוחות לחלונות רבינו] שמעולם לא ראוהו הולך לישון, בלילה מאוחר היה ליד הסטנדר, לפנות בוקר מוקדם היה ליד הסטנדר. ועל תקופה אחרת סיפר הגאון רבי מאיר הוניגסברג שליט"א שזוכר את רבינו לילה אחרי לילה לומד כל הלילה בביהכ"נ "דברי שיר" מסכת יומא. וכל לימודו היה בעיון ולא היה אצלו מושג של לימוד בשטחיות.

סיפר לי בנו הגאון רבי משה שליט"א שבעת שנסע עם אביו למקסיקו התאכסנו בבית אדם אחד, ושם הבניינים מוקפים חומה, אולי גובה שלש מטר, מפני יראת שודדים וכו', ופתאום בלילה רואים בחור קפץ מעל החומה לבפנים, ומאד נבהלו, והבחור סיפר שגר במרחק עצום משם, אינני זוכר כמה, ושמע שראש הישיבה הגיע, ומבקש רק לראותו לומד, וכשראו שכוונתו רצויה נתנו לו לעמוד מרחוק ולראות את ראש הישיבה כל הלילה לומד, והבחור עמד ועמד והסתכל, ולמחרת כשראש הישיבה נסע לשדה התעופה, אמר הבחור לר' משה שהתפעל מהלימוד, אבל יש לו שאלה על הראש ישיבה, שראה שבאמצע הלימוד הפסיק כדי לכתוב הקדשה על ספר לבעה"ב, ואחר זמן הפסיק באמצע הלימוד כדי לסדר עוד איזה דבר, ואיך זה שמפסיק באמצע הלימוד? כך תמה הבחור...

השיב לו הגר"מ ואמר: אני אסביר לך, הראש ישיבה הוא פשוט מאד כל הזמן יושב ולומד, ממילא כל מה שיעשה הוא באמצע הלימוד, הוא מתפלל באמצע הלימוד, הוא אוכל באמצע הלימוד, הוא הולך לישון באמצע הלימוד, וממילא גם כל סידור שמוכרח לעשות הוא באמצע הלימוד.

הדקדוק בהלכה- היה מטיל פחד, סיפר הגאון רבי בן ציון פלמן זצ"ל [שכידוע הוא עוד ידע להכיר את רבינו לפני שנתפרסם, והרבה היה שואל ממנו בהוראה], שפעם יצא לו לדבר עמו על כמה מהנהגותיו בענייני שבת, ואמר הגרב"צ אינני יכול לספר את חומרותיו בענייני שבת, אבל דבר אחד אני כן יכול לומר, שחומרותיו הם של מלאכים... והוסיף ואמר, שרבינו אמר לו שאפי' אשתו לא יודעת מזה... [כן הוא האדם השלם, הכל בצנעה, בסתר גמור].

מאד עניין אותי לדעת מה היא דוגמא של חומרות של מלאכים, ופגשתי תלמיד רבינו משנת תשכ"ד, וסיפר לי שרבינו במשך השבוע היה מרבה למרוט בזקנו, אבל בשבת, מכניסת שבת עד צאתו [חוץ מזמני האכילה], היו ידיו כפותות לאחוריו פן יבוא לתלוש בזקנו...

כנראה שבשנים יותר מאוחרות שינה הנהגתו ולא נגע כלל בזקן גם בימות החול פן יבוא לתלוש בשבת. וסיפר לי הגאון ר' דוד ה. שליט"א שפעם בתחלת השבוע ראה שנכנס לו מסמר די גדול בזקן, ורבינו לא שם לב, וכך עבר עוד יום ועוד יום, וכשהגיע יום ששי רצה להציל את רבינו מאיסור הוצאה בשבת, ואמר לו שיש מסמר בזקן, והתפלא רבינו, וחייך, והוציא המסמר, עד כדי כך לא נגע בזקנו במשך השבוע. ולפני כעשר שנים שחלק מזקנו נפל ונשאר מחובר בקצת שערות, אמר לנכדו לפני שבת שחושש להוצאה, ואולי צריך לחתוך את החלק התלוי, ואחר כמה שעות כשבא הנכד שוב, ראה את חלק זקנו בפח, והבין את אשר נעשה...

אמר, שכל השבת הוא נזהר בכל דבר שנוגע ומזיז אם מותר ע"פ ההלכה, ובכל זיז היה לו חשבונות עצומים. אמר לנכדו הנה נשאר על השולחן השקית הריקה של הלחמניות, האם מותר להזיז את זה, ואמנם הוא כלי שמלאכתו להיתר, אבל גם כלי שמלאכתו להיתר אסור לטלטלו שלא לצורך, (עיין שו"ע סי' ש"ח ס"ד), וכן כיוצא בזה הרבה. וכמה וכמה פעמים היה אומר **שאם אדם הצליח לעבור את השבת בלא שום חילול שבת, צריך לעשות קידוש...**

הנטילת ידים שלו היתה עבודה שלימה, לפעמים היה לוקח עוד יותר זמן מכל הסעודה [הרי היה אוכל פת רק בשבת] בפעם הראשונה שראיתי סדר הנטילת ידים שלו התפעלתי כל כך, עד שלא עצרתי בעצמי, ואמרתי לרבינו הלואי שאזכה גם אני ליטול ידים כך. אמר לי רבינו אל תלמד ממני, אני נוטל כך מפני שאינני יודע... אח"כ למדתי כל הלכות נטילת ידים, והלכתי לראות את הנט"י של רבינו, ולא הבנתי כלל את חשבונותיו, איזה דעות ראשונים הוא חושש וכו'. בתחלה היה "עיון", לראות אם יש חציצה, אח"כ נטילת יד אחת, עוטף היד במגבת וכו' וכו', ועשה הגבהה, וברכה, א"א לתאר ולשעה.

אח"כ איך היה אצלו ברכה, לא היה מושג לברך שום ברכה, כולל ברכת שהכל, בלא ללבוש כובע, להתיישב במנוחה, לשהות קצת, ואז התחיל את הברכה כמונה מעות, כשאמר ה' היה שהיה קצת, וכן באלקינו, ושוב ממשיך כמונה מעות עד סוף הברכה, [ואולם כשהיה צורך, היה מברך בכזו הסתרה שכמעט לא שמו לב שמברך. וזכורני, שפעם בא מבחוץ לסוכה, והסתכלתי היטב לראות אם מברך לישב בסוכה, והיה נראה לי שלא ברך, ושאלתי האם הראש ישיבה בירך על הסוכה, ואמר שכן, והיה זה ממש בבחינת הא דאמרי' בברכות (דף י"ג ב') שכשרבי היה מעביר ידיו על פניו קרא ק"ש].

אם באמצע האוכל היה מדבר, פעמים הרבה שוב לא המשיך לאכול, שחשש להיסח הדעת, וזכורני לעת זקנתו כשהייתי בא פעם בשבוע בארוחת הצהריים שלו, ידעתי שאסור לי לדבר עמו באמצע, כי אז כבר לא היה ממשיך לאכול, והיו אומרים לו הרי הראש ישיבה אוחז את הכף ביד, היה אומר מה אתה חושב שכשמחזיקים הכף לא יכול להיות היסח הדעת...

סיפרו, ורוב הדברים שמעתי מרבינו עצמו, שהנה יש מחלוקת אם לברך על שתיה באמצע הסעודה, והרמ"א (סי' קע"ג ס"ז) מעיד שהמנהג שלא לברך, אבל ב"ביאור הלכה" (שם) כותב שיש מקום להדר למצוא דרך לפטור את השתיה בסעודה. [הפרט שאינו מבורר לי באיזה סעודה זה היה. שגיסי ר' גדליה הוניגסברג שליט"א מספר שהיה זה בסעודת שבת, ואיני מבין שהרי יין הקידוש פוטר השתיה, וגם בסעודה שלישית היה מנהג רבינו לשתות רביעית יין או רוב רביעית כמש"ב המשנ"ב (סי' רצ"א ס"ק כ"א),וצ"ב]. ורבינו חיפש לפטור את השתיה. ובתחלה ביקש דבש לברך עליו שהכל, ואז התעורר שאולי דבש רגילים למרוח על הלחם, והוו דברים הבאים מחמת הסעודה, ואין מברכין עליו (עיין סי' קע"ז ס"א), וסבר ליטול סוכר ולברך עליו, ושוב נתעורר הלא הסוכר בעצמו הוא ספק אם ברכתו האדמה או העץ או שהכל, כמובא במשנ"ב (סי' ר"ב ס"ק ע"ו), וא"כ מה מועיל שיפטור ספק בספק, ונמנע ולא שתה.

ולאחר הסעודה רצה לשתות, אבל אז נתעורר בשאלה, שלדעת המרדכי אם לא שתה לא נתחייב בברהמ"ז דאוריי', והרמ"א (סי' קצ"ז ס"ד) חושש לו, וכתב ה"חזון איש" (סי' כ"ח סק"ב) שאם בירך ברהמ"ז בלא ששתה ואח"כ שתה, צריך לברך שוב, שבתחלה היה בברהמ"ז דרבנן, ועתה נתחייב מדאוריי'. והמתין שש שעות עד שודאי נתעכלה אכילה ראשונה, ואז הביאו לו מים.

ולא רצה לברך, שחשש שאינו לצמאו [אמר שאינו יכול לברך על מים שהכל, דלעולם אינו לצמאו, ואמר, שאולי במוצאי יוהכ"פ יכול לברך על מים] ועירבו בזה דבש כדי שיהא בו טעם, וסו"ס בירך שהכל.

ואז התחיל הנידון על ברכה אחרונה, שלא שתה בכדי שתיית רביעית וכו' וכו'. כך היה חשבונות על חשבונות בברכה ראשונה ואחרונה, ולאו כל מוחא סביל דא.

כשחזר ביוהכ"פ מ"גאון יעקב" לביתו, ונכנס בטעות לתוך מים ונרטבו הגרבים [שהיה הולך בלי נעלי בית], תיכף ומיד הורידם. ולא עשה חשבון שאין מפרק ומלבן, אלא מיד הסירם, והלך בלא גרבים עד הבית.

פעם ראיתיו שבולע כדור רפואה [באופן כללי אמר שאינו לוקח שום כדור של משככי כאבים, רק מה שהיה ממש פקו"נ], ועטף אותו בנייר טישיו, והכניסו בשתי אצבעותיו עד לפנים מבית הבליעה, ונלחם עם עצמו עד שבלעו. ושאלתי למה עושה כך, ואמרו לי שחושש שמא מרוח מבחוץ במאכלות אסורות [בסוף ימיו כבר היו מכניסים הכדורים לתוך קפסולות], ולכן עוטף בנייר כדי שיהא כרכו בסיב דלא חשיב אכילה. ושאלתי, אבל למה כל כך נלחם עם עצמו שיבלע עם טיפת מים ונגמר, אמרו לי: הראש ישיבה אמר אם לא צריכים לשתות לא שותים...!

ועם כל דקדוקים אלו היה האדם הכי רגוע שיש, ללא דוק של עצבות, לא עננה של מתח, והכל בשמחה אמיתית ובמנוחה.

השמירה על עצמו- כמה ששמר עצמו בכל דבר, אי אפשר לתאר ולשעה, השמירת עיניים שלו היה לשם דבר עוד לפני שהתפרסם. כשהיה יוצא לרחוב היה משפיל ראשו, לא הסתכל בפני נשים, גם את כלותיו לא הכיר, את נכדותיו לא ראה. פעם ליויתי את הרבנית שלי לבית רבינו שבאה לשטוף שם, ורבינו היה לבד, ושאלתי אם אני יכול ללכת לכולל. ואמר לי כן, רק שאשאיר את הדלת הראשית קצת פתוחה, חשש מיחוד עם נכדתו... [וכבר היה מעל שמונים]. ועיין "פתחי תשובה" לאבהע"ז (סי' כ"ב סק"ב) שכתב בפשיטות להתיר, וכן נהג רבינו ה"קהילות יעקב" זצ"ל להקל בשופי, עיין "דבר הלכה" (פ"ב א').

סיפר לי הגרא"מ אורצל שליט"א שהתלוה לרבינו בעת שהלך לנחם את המשפחות השכולות מהפיגוע בקו 2 בירושלים, ונסע ממשפחה למשפחה, ואצל אחת המשפחות אמרו לו שהאמא נמצאת בסמוך, נעמד והתקרב, וככל שהתקרב הוריד יותר ויותר את ראשו, וכשהיה במרחק דיבור הסתובב כמצדד, ואמר המקום ינחם אתכם וכו'.

וסיפר לי הגאון רבי נתן רוטשילד שליט"א שפעם נכנס להגר"ש ואזנר זצ"ל עם עסקן אחד בנושא צניעות, והראו לו תמונות של בגדים צרים שהיו על דמות אשה, ושאלו אותו מה מותר ומה אסור, וישב ופסק מה מותר ומה אסור. אח"כ נכנסו לרבינו ובקשו שגם הוא יצטרף, ולא רצה להסתכל, והעסקן אמר לו הרי הרב ואזנר הסתכל, אמר לו רבינו: הרב ואזנר הוא רב פוסק, ויש לו סייעתא דשמיא. והלה הפציר שוב, אמר לו רבינו: מימי לא הסתכלתי באשה, ואני רוצה לרדת לקבר כך...

ובשתי הזדמנויות [הידועים לי] אמר, תדעו שיש בספרים על מדריגה, שכמו שצריך להזהר מדברים בטלים, כן צריך להזהר מראיות בטלות, לא לראות שום דבר שלא לצורך, (והראוני מקור הדברים ב"מרגניתא טבא" שנדפס בסו"ס "אהבת חסד" אות כ"ה) והיה נרגש שהוא אוחז בזה.

שמירת הדיבור שלו היתה מבהילה, עם כל מה שהתעסק בכל ענייני כלל ישראל, הנקיות שלו בזה היתה עד להפליא. ולא אשכח כשחזר בנסיעה הראשונה מאמריקה, ופחות או יותר תיכף ומיד יצא למסור שיחה בישיבת "גאון יעקב", והצטרפתי לנסיעה, ובדרך ראיתי שכל מה שהראש ישיבה אומר, ר' יצחק רוזנגרטן מקליט, והיה איכפת לי, ושאלתיו: ביקשת רשות מהראש ישיבה? ואמר לי שהראש ישיבה אמר לו: הרי כל מה שאני אומר אני אצטרך למסור ע"ז דין וחשבון בשמים, ואם אינני מתבייש מן השמים למה אפחד מהקלטה, ואם יש לפחד, יותר צריך לפחד מן השמים.

היה ידוע בבית רבינו שבשבוע פרשת קרח אין לדבר עמו שום דבר שיתכן ממנו זיז ושמץ של ענין מחלוקת, כי ראה מהנסיון שכמעט כל שנה בפרשת קרח מתחדש איזה מחלוקת, והיה ירא מזה כמאש. ולפני שנים ספורות באתי בשבוע פרשת קרח לשאול על איזה ענין נחוץ של צדקה, ואמרו לי אין לך מה לשאול, על כאלו שאלות הראש ישיבה לא עונה השבוע, ובכל זאת שאלתי, והראש ישיבה שותק, ושוב שאלתי והראש ישיבה שותק, והוכרחתי לשאול פעם אחרת.

שנה שעברה כשהיה בבית חולים הגיע נכדו ר' יוסף ברלין שליט"א לבקרו, וכשבא לפרוזדור באה לעומתו האחות ואמרה לו שהרב "אפטי", שהיא שואלת אותו ואינו מגיב כלום. והוא מאד נבהל, וראה את ר' דוד שפירא נכד רבינו ונכנסו יחד, אומר רד"ש לרבינו: שלום הראש ישיבה, דוד. ורבינו עונה. אמר רד"ש האחות אמרה שהזיידע אפטי. אמר רבינו: אל תרבה שיחה עם האישה... וכנראה שאחז שאז לא היה צורך בשאלותיה ולא הותר לענות עליהם, כך גם בכזה מצב שמר על עצמו.

שמירת ידיו בטהרה היתה מדהימה, בכלל ראו את החזקת ידיו בטהרה. מעולם לא ראיתיו נוטל ידים למנחה, ופעם סיפר שבן ה"חפץ חיים" שאל את אביו למה אינו נוטל ידים למנחה, ואמר לו איך היט דיא הענט [אני מחזיק את הידים] ורבינו אמר שזה דבר פשוט, לא הבין איך שייך אחרת. נדמה לי שבליל שבת היה נוטל ידים לסעודה בלא ברכה, שאמר שאין לו היסח הדעת מידיו, כמדומה שמעולם לא ראוהו מחכך בראש וכדו'.

הפרישות- הלא בכל העולם נודע פרישותו הנוראה והאיומה, פעם בא אליו הרופא ונתן לו תרופה, ואמר לו שתרופה זו אסור לאכול עם שוקולד, אמר לו רבינו מעולם לא אכלתי שוקולד, אמר לו הרופא גם עם עוגת שוקולד אסור לאוכלה, אמר לו רבינו לא אכלתי עוגה מימי...

יין לא היה שותה כלל באמצע השבוע. [ועיין זו"ח (דף כ"ב ב'): א"ר יצחק לית לך גוברין דאתקרון קדישין בר אינון פרישי חמרא]. רק בסעודת מצוה ממש, כגון בסיום שהוא עשה, או בברית שנתנו לו ברכות וכדו'. [אגב, אספר מעשה מענין בזה, הנה ידוע שכשהיה יוצא ספר חדש של רבינו היה שותה לחיים, ופעם הביאו ספר חדש בימי בין המצרים [לפני תשעת הימים], ורד"ש מזג יין לכולם, ורבינו אמר כלעצמו: איצטער איז דריי וואכן, ורד"ש אמר לרבינו: הראש ישיבה מחמיר אבל הם יכולים לשתות? וכך הם עשו, בירכו הגפן ושתו מהיין. ותיכף אמר רבינו: איך בין נישט מחמיר, ושתה גם הוא. כי לא רצה שיראה כאילו הוא מחמיר והם לא, ובשביל זה עבר על מנהגו...].

שמעתי שהגאון רבי שמחה קסלר זצ"ל אמר שידוע לו שרבינו צם חמשים שנה תענית שעות, כלומר עד חצות. וזה יכולני לספר שפעם בעת זקנותו כשגיסי היה צריך להגיש ארוחת בוקר לרבינו, התאונן רבינו בפניו ואמר: מכריחים אותי לאכול, אף פעם לא הייתי רגיל לאכול בבקר, ופתאום לעת זקנה מכריחים אותי, להכין אוכל לתולעים...

אמר: מימי לא עשנתי סגריה, עשרות שנים לא שתיתי קפה. [היה אומר שבן אדם מרגיל את עצמו שבלי קפה אין דעתו מיושבת עליו, אבל הוא דמיון והרגל ותו לא. וסיפר שהיתה בחורה אחת שכ"כ הורגלה בכל יום לאכול שוקולד, שאפי' בימי הצֶנע לא היתה מסוגלת בלא זה, והיו צריכים להשיג לה כל יום שוקולד].

צדקותיו- ענין הצדקה והחזקת התורה שלו מפורסמים בכל העולם, כמה כוללים החזיק, כמה ישיבות, כמה בני תורה, כמה התבזה וביזה עצמו אצל תומכי תורה שיחזיקו תורה. כל חודש היה מחלק כסף כמו של בנק שלם. ופעם נכנס אצלו הגאון רבי אליהו מן שליט"א, ואמר לו הרי הראש ישיבה מחלק כ"כ הרבה כסף לצדקה, למה אינו נותן קצת למשפחתו, שהם חיים בדחקות [נדמה לי שמהכסף הפרטי שלו כן היה נותן למשפחה, אבל מכספי החלוקה לא]. ואמר לו רבינו: אתה צודק, אבל כך אני נוהג, איזה נקיות... [עיין יומא (דף ל"ח א') ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח מעולם לא נמצאת פת נקיה ביד בניהם שלא יאמרו ממעשה לחם הפנים זה ניזונין].

ענוותנותו- ועל הכל ענוותנותו המופלגת, איך שלא החזיק טיבותא לנפשיה, והיה כאסקופה הנדרסת, הלא די לראות את הצואה כדי לתפוס באיזה מושגים של ענוה הוא חי. ויש להאריך פרק שלם איך היה חי בענוה אמיתית, ואין כאן מקומו. [עיין לעיל פרק "ענוה"]. אבל נזכיר את בריחתו העצומה מכל ענייני כבוד. היה מביא דברי רבינו מוהרר"ח מואלז'ין זצ"ל (כתר ראש קל"ז) שהכבוד הוא הנאה רוחנית, ומוריד מהעולם הבא.

וכאב לו הכבוד מאד מאד, כשחזר מחו"ל בפעם הראשונה שמעתי שמספרים להגר"ח קנייבסקי שליט"א שרבינו בשדה התעופה בכה, ואמר שחושש שהפסיד כל העולם הבא שלו מחמת הכבוד שקיבל... [הגר"ח התפלא, הרי לא כיבדו אותו, אלא את התורה שלו] ואני עצמי שמעתי ממנו לאחר שחזר מהנסיעה הראשונה, ששבועיים היה צריך לאכול "דבר אחר" [=חזיר], וכאב לו מאד, ושמעתי שהגר"י זילברשטיין שליט"א סיפר ששמע מהרופא שיניים שלו, שבאותו זמן הוצרך לעקור שן, וביקש שיעקור בלא הרדמה, כדי לכפר על מה שקיבל כבוד.

אני עצמי שמעתי מהרופא שיניים של רבינו [דה. א.כ. ז"ל] שהראש ישיבה רוצה לעבור את טפולי השיניים דוקא בלא הרדמה, כדי שיהיה לו יסורים לכפרה.

וכשהיו צריכים להזריק לו מחט אינפוזיה, ובתחלה הכניסו במקום אחד ונהיה שטף דם, כתם סגול עמוק, וכשהיו צריכים לתחוב שוב, ביקש מהאח שיתחוב דוקא במקום הראשון, ואמר לו אני אסביר לך, הרי הגמ' בחולין (דף ז' ב') אומרת דם ניקוף מרצה כדם עולה, ודוקא בניקוף שני, ופירש"י קודם שנתרפא הראשון. ואם כבר להדקר, עדיף שיכפר כדם עולה. ולכן תדקור באותו מקום.

נדמה לי ששמעתי מהרבנית ע"ה שפעם כשהראש ישיבה חזר מה"חזון איש" היה מאד מדוכא, אולי אפי' בכה, ואמר שחושש שאיבד את את כל העולם הבא שלו, כי החזו"א כיבדו מאד... עוד סיפרה לי הרבנית פעם, שהשבוע מצאו בבית מכתב סמיכה מהגרי"ז לרבינו, וסבא קרע את זה מיד. אמר, הגרי"ז לא התכוין באמת, רק כדי שאוכל לצאת מפולין. וכשסיפרתי זה להגר"ז ברלין שליט"א, אמר לי שאף הוא ראה את מכתב הסמיכה, ושהגרח"ע גרודז'ינסקי זצ"ל ג"כ הוסיף על המכתב דברים.

ופעם אמר לגיסי, אנשים מאד מבקשים שאסע שוב לחו"ל, אבל אתה יודע, הכבוד זה בעיה, אתה חושב שאני לא יודע מה זה כבוד... ראיתי אצל רבינו כרך "קהלות יעקב" עם הקדשה מהסטייפלר, ויש שם כמה מילים גזורות, ובירדתי מה היה כתוב שם, ואמרו לי שהיה כתוב שם "ידיד ה", ורבינו גזר תיבות אלו.

קבלת הבזיונות- מסכת קבלת הבזיונות אצל רבינו היא פרשה שלימה לעצמה, רבות יסופר על כך. היה מרגלא בפומיה דברי ה"שערי קדושה" (חלק ראשון שער ו'): כי כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, ומכל שכן עונות וחטאות, ואם עיני שכל לך היה לך לחפש מי שיצערך כי חיים אתה מבקש לך... ורבינו היה חי את זה במלוא מובן המילה...

בכלל הדין שמים היה אצלו כ"כ מושג מוחשי, היה מרגיש את הדין שמים כאילו עומד מאחורי הדלת, והיה רועד מזה, ולא לחינם היה שמח ביסורים ובבזיונות.

כעי"ז מסופר על ה"חפץ חיים" (דוגמא מדרכי אבי, אות מ"ו): כשתי שנים לפני פטירתו נחלה בליל פסח ביציאת דם רב מחוטמו, והביאו רופא מוילנא, ושכב על מטתו כמה ימים, נכנס אצלו חתן אחותו רבי מרדכי בער ודאג לפניו, ואמר כי טובים היסורים לאדם שמנקים אותו מעוונותיו, וכמו כן בזיון שסובל האדם בימי חייו, וסיים [שם הוא באידיש, וכאן מתורגם]: אך מה גדול הוא האסון לאדם כמוני ששום פעם בימי חיי לא היה לי בזיון.

סיפר לי בנו הגאון רבי משה שליט"א שפעם נכנס אצלו עם אחד מירושלים, והלה התחיל להתוודות שהיה כל לילה מסיע אנשים למקומות לרסס שם כתובות נגד הראש ישיבה, ועתה נולד לו בן פגוע מאד, וכבר עבר נתוחים וכו' ולא רואים את הסוף, ועשה חושבים והגיע למסקנא שזה עונש על הנ"ל, ובא לבקש מחילה. מיד אמר לו רבינו: אין לך מושג כמה הכרת הטוב אני חייב לך... כמה אני מודה לך... והקריא לו את ה"שערי תשובה" הנ"ל. והלה אמר, זה מצד הראש ישיבה, אבל אני מצדי מוכרח ובקש מחילה, ותיכף מחל לו רבינו.

בכלל כמעט לא הרגיש בבזיונות, פעם לאחר תפלת ערבית בליל שבת, כשכל האנשים כבר הלכו, ניגש אליו הרב ישראלזון שליט"א נין של מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ואמר לו שהשבוע היה כנס בירושלים בשל ריבוי הצרות, וחשבו שזה משום הפריצות, ועשו כנס גדול לחיזוק הצניעות, ובאו למרן הגרי"ש אלישיב שיסכים עמהם, ונתן להם אישור. וכשיצאו אמר לנכדו הנ"ל הם חושבים שזה בגלל הפריצות, ואני אומר שזה בגלל ביזוי תלמידי חכמים. ושאל הנכד אם סבא מתכוין למשהו מסויים, אמר הגרי"ש: כן, מבזים את רבי אהרן לייב... וכל זה סיפר הנכד לרבינו, מיד אמר רבינו: אותי מבזים? את הגרי"ש אלישיב מבזים!

[אגב, סיפר לי אדם נאמן ששמע מרבינו בעת שזרקו אבנים על הרכב של הרב אלישיב, ורבינו היה מזועזע מזה...].

אבל הפלא ופלא עם כל גדלותו ורוממותו, כמלאך אלקים ממש, הבין נפש כל אחד ואחד, הבין בדקדוק הלך רוחם של ילדים קטנים, בחורים צעירים, אברכים, מבוגרים. הרגיש את הנסיונות של כל אחד ואחד, את הקשיים שעומדים בפני כל אחד ואחד, והצופים מן הצד היו משתוממים.

אני זוכר שהגיע אבא לשאול שהילד שלו הופך דפים בתפלה כאילו כבר התפלל, מה לעשות עם זה. אמר, מה אתה חושב, גם בכזה גיל יש כבר יצה"ר לגנוב... הוא שייך את זה למערכת גניבה. והגיע אליו אברך אחר, ואמר שהילד שלו עושה כו"כ, ובהנהלה עשו ישיבת מחנכים והחליטו שיש לו בעיה כזאת וכזאת, ולכך שיעשה כך. ורבינו אמר לו: ואני אומר לך שהבעיה היא אחרת, דבר אחר לחלוטין, והתברר שרבינו צדק.

לאחד אחר שהתאונן שבנו הפסיק ללמוד, ורבינו שמע את המקרה, אמר הוא פשוט התייאש מלהיות תלמיד חכם, וצריך להסביר לו שיגיע לזה, והתברר שזה היה הסיבה, וכך גם שב ללימודו.

שמעתי שמתייעצים עמו בענייני קדושה אצל בחורים, ונשתוממתי איך האיש הקדוש הזה מתמצא כ"כ בעומק היצרים של הבחורים, היה זה מבהיל על הרעיון ממש.

והעולה על כולנה שידע והרגיש את חולשת הדור, והדחק, והקשיים וכו' וכו', ופעם אמר שהיום נותנים מן השמים סייעתא דשמיא מיוחדת, כפי ערך נסיונות הדור. וביאר ואמר, פעם מי היה יכול לחבר ספר, והיום כל אברך שיושב על דבר מוציא ספר טוב! פעם מי היה יכול לתרץ קושיא של רבי עקיבא איגר? היום גם ילדים אומרים תירוץ על קושיא של רבי עקיבא איגר, וזה תירוץ טוב! ומי אומר? שכן רבי עקיבא איגר עצמו אומר תירוץ זה במקום אחר.

והעזתי פנים ושאלתי, אם כן מדוע לא רואים בימינו גדולים צומחים כמו בדור שעבר. ורבנו לא השיב ישירות על השאלה, רק סיפר שהיה בכפר סבא זקן אחד בשם ר' אורי כהן, שעוד למד בסלבודקא שבסלבודקא, ובעשרת ימי תשובה היו הבחורים הולכים לשמוע שיחות מרבי נפתלי אמסטרדם זצ"ל, ופעם אמר להם שבקובנה היה רחוב אחד שפרצו בו פרצה, שזונות היו מטיילים שם שלובי זרוע. בתחלה זה בא מהפרייערס [חילונים], ואח"כ גם החרדים למדו מהם. ואמר הגרי"ס לתלמידיו: תדעו לכם שרחוב זה יש לו דין בית מרחץ, שאסור לומר שם דברי קדושה...

רבינו אמר שמסתפק אם אכן אחז שכך הדין, או שרק רצה לעורר של חומרת הדבה, ובגמ' ביומא (דף כ"ג ב') משמע שדרך התעוררות מותר לומר גם דברים שאינם נכונים ע"פ הלכה. עכ"פ נתן רבינו להבין שבימינו כל הרחובות הם בית מרחץ, און וויא קמען וואקסען אין בית מרחץ? כך ידע היטב מצב הדור.

לאחר זמן [אולי שלש שנים] חזרתי לרבינו ואמרתי, שאלתי כך, והראש ישיבה השיב כך, ואיך אפשר בכל זאת לגדול בדורינו? אמר לי רבינו: הכל לפי ערך הדור...

ידוע הסלידה העצומה של רבינו מתוארים, בפרט תואר "צדיק", שהיה לו קשה מאד לשמוע כן על סתם אנשים, ובכל זאת פעם אמר שבחור בזמנינו ששומר על עיניו ברחוב, זכאי לתואר צדיק... כפי ערך הדור. [ועיין זו"ח (נח, דף כ"ג א'): כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, הוה ליה למימר צדיק לפני, מהו בדור הזה, כלומר לפי הדור, ע"כ].

והדברים מפורשים ב"שער הגלגולים" להאריז"ל (הקדמה ל"ח) וז"ל שם: פעם אחת שאלתי למורי [האר"י] ז"ל, איך היה אומר לי שנפשי היתה כ"כ מעולה, והרי הקטן שבדורות הראשונים היה צדיק וחסיד שאין אני מגיע לעקבו, ואמר לי דע לך כי אין גדולת הנפש תלויה כפי מעשה האדם, רק כפי הזמן והדור ההוא, כי מעשה קטן מאד בדור הזה שקול בכמה מצות גדולות שבדורות אחרים, כי בדורות אלו הקליפה גוברת מאד מאד לאין קץ, מה שאין כן בדורות ראשונים, ואילו הייתי בדורות ראשונים היו מעשי וחכמתי נפלאים מכמה צדיקים ראשונים כו', ולכן שלא אצטער ע"ז כלל, כי בלי ספק יש לנפשי מעלה גדולה על כמה צדיקים הראשונים מזמן תנאים ואמוראים, עכ"ל.

ופעם סיפרו לו על בחור שתפסו אצלו מכשיר לא טוב, אמר רבינו: לפני ביאת המשיח נותנים ליצה"ר כחות כאלו שלא היה לו במשך כל תקופת הגלות... כך היה לחד גיסא "מלאך אלקים", ולאידך גיסא "גר עם בני תמותה", מבין נפש כל אחד כפי טבעו, וחי חיי אצילות ומרומם על כל ברכה ותהלה.

נשתדל להתרומם ממדרגתינו, ויהא זה לעילוי נשמתו, שזו היתה תשוקתו כל ימיו לזכות את הרבים, ובמהרה נתראה בתחיית המתים, אמן.